

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Katedra psychosociálních věd a etiky

Bakalářská práce

**Vliv rozpadu rodiny na dítě a možnost korekce z pohledu
sociální práce**

**Influence od Family Break – up on a Child and a Possibility
Rectification the social Work Point of View**

Vedoucí práce:

PaedDr. Mgr. Hana Žáčková

Autor:

Lucie Zvelebilová

2011

Ráda bych tímto poděkovala všem, kteří se na této práci podíleli. Velké poděkování patří především PaedDr. Mgr. Haně Žáčkové za odborné vedení mé práce, za její trpělivost, dále za velmi cenné rady a připomínky k obsahu mé práce a též Doc. PaedDr. Olze Zelinkové CSc. za čas, který věnovala oponentuře mé práce. Poděkování patří i úseku sociálně právní ochrany dětí ÚMČ Praha 22 za poskytnutí konzultace k dané problematice, dále PhDr. Mileně Klasové za užitečné rady ke stylistické stránce práce a v neposlední řadě děkuji těm, kteří mi byli ochotni vyprávět svůj příběh o rozvodu rodičů.

Prohlašuji, že bakalářskou práci „Vliv rozpadu rodiny na dítě a možnost korekce z pohledu sociální práce“ jsem vypracovala samostatně pod vedením PaedDr. Mgr. Hany Žáčkové a za použití literárních pramenů uvedených v seznamu použité literatury.

V Praze dne 29. června 2011

Podpis:.....

Lucie Zvelebilová

ANOTACE

Vliv rozpadu rodiny na dítě a možnost korekce z pohledu sociální práce – Tato bakalářská práce pojednává zejména o možném negativním dopadu na dítě vlivem rozvodu či rozchodu jeho rodičů. Pozornost je pak soustředěna na možnosti korekce, případně i možné prevence důsledků s tím spojených. Dále se zabývá proměnou rodiny v historii až po současnost, problematikou prvních a druhých manželství, manželskou krizí a rozvodem.

KLÍČOVÁ SLOVA: dítě, rodiče, rodina, manželství, rozvod, porozvodová péče o děti, Orgán sociálně právní ochrany dětí, mediace, manželské a rodinné poradenství, rodinná terapie.

ANNOTATION

Influence od Family Break – up on a Child and a Possibility Rectification the social Work Point of View - This thesis deals with possible negative impact on a child because of divorce or separating its parents. In this thesis I focus on possible ways to rectificate this situation and also on possible ways of prevention. The next themes is a family form variation during human history until today, dilemma of a first and second marriage, marriage crisis and finally also divorce.

KEY WORDS: child, parents, family, marriage, divorce, post-divorce children care, Authority of social and legal protection of children, mediator, marriage and family counseling, family therapy

Obsah

ÚVOD.....	8
1 RODINA.....	9
1.1 Funkce rodiny a její význam pro dítě.....	9
1.2 Historie a současnost rodiny.....	10
1.3 Manželství.....	12
1.3.1 Motivy vedoucí k uzavření sňatku a vznik prvního manželství.....	12
1.3.2 Faktory ovlivňující úspěšnost manželství.....	14
1.3.3 Volba partnera.....	16
1.3.4 Krize v manželství.....	17
1.3.5 Rozvod manželství.....	18
1.3.6 Problematika druhých manželství.....	20
2 DÍTĚ A ROZVOD.....	22
2.1 Způsob, jak říci dětem o rozvodu.....	22
2.2 Dětská identita a genderové role.....	24
2.3 Rodinné konflikty a vzorce chování.....	26
2.4 Reakce dětí na rozvod v závislosti na jejich věku.....	28
2.5 Další faktory ovlivňující reakci dětí.....	31
2.6 Kontakt s rodičem a členy širší rodiny po rozvodu.....	32
2.7 Příchod nového partnera a nevlastních sourozenců.....	34
2.8 Vliv rozvodu v dospělosti.....	37
2.9 Syndrom zavrženého rodiče.....	38
2.10 Adaptace dětí z rozvedených rodin.....	40
3. TYPY POROZVODOVÉHO USPOŘÁDÁNÍ.....	41
3.1 Výhradní péče matky versus výhradní péče otce.....	41
3.2 Střídavá péče.....	42
3.3 Společná péče.....	43
4. PRÁCE S RODINOU V OBDOBÍ ROZVODU.....	45
4.1 Volba optimální porozvodové péče.....	45
4.1.1 Vymezení termínu OSPOD.....	46
4.1.2 Úloha OSPOD v rozvodové problematice.....	46
4.2 Rodinná mediace.....	50

4.3	Rodinná terapie	51
4.4	Manželské a rodinné poradenství.....	53
5	Praktická část	55
5.1	Kazuistika č. 1 – Adriana L.	55
5.2	Kazuistika č. 2 – Kristýna D.....	58
5.3	Kazuistika č. 3 – Sabina N.....	60
5.4	Kazuistika č. 4 – Andrea L.	64
	ZÁVĚR.....	67
	SUMMARY	69
	SEZNAM ZDROJŮ	70
	1. Prameny:.....	70
	2. Sekundární literatura:.....	72
	3. Právní předpisy:.....	72
	4. Encyklopedie a slovníky:	73
	5. Internetové zdroje	73
	6. Ostatní zdroje.....	74
	SEZNAM PŘÍLOH	75
	Příloha č. 1	76
	Příloha č. 2.....	77
	Příloha č. 3	78

SEZNAM ZKRATEK

AMCR – Asociace mediátorů České republiky

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

MPSV – Ministerstvo práce a sociální věci

OSN – Organizace spojených národů

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

PAS - Parental Alienation Syndrom / Poruchy autistického spektra

SPO – sociálně právní ochrana

SZR – Syndrom zavrženého rodiče

ÚVOD

Tato práce se zabývá rozpadem rodiny způsobeným rozvodem či rozchodem rodičů, jeho vlivu na dítě a možnosti korekce z pohledu sociální práce.

S postupným uvolňováním tradičních postojů k manželství a celkovou proměnou společnosti docházelo ke snižování počtu uzavírání manželství a tento trend pokračuje i v současnosti. Na rozdíl od sňatečnosti je rozvodovost vysoká. V souvislosti s vysokou rozvodovostí v České republice (ČR) existuje i potenciálně zvýšený počet dětí ohrožených důsledky rozvodu. Pravděpodobně nejzávažnějším problémem je ztráta kontaktu s jedním z rodičů (většinou otce), ať už je to způsobeno nezájmem rodiče, který s dítětem již nežije nebo rodičem, který má dítě ve výhradní péči. S touto ztrátou je spojená celá řada dalších obtíží, které se mohou nepříznivým způsobem podílet na dalším vývoji dítěte a pravděpodobně i na jeho budoucím životě. Na minimalizaci tohoto ohrožení se podílí řada odborníků a institucí, které mohou k dosažení ochrany a dodržování práv dítěte využít několik prostředků, tak jak jim to ukládají legislativní dokumenty. Hlavním cílem této práce bylo popsat danou problematiku a zejména prokázat, že ne vždy musí mít rozvod negativní dopad na dítě. Dalším cílem bylo uvést možnosti, jak lze pracovat s rodinou v tomto náročném období, především jak předejít či zamezit ohrožení dítěte těmito jevy.

Práce má dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část je rozčleněna na čtyři kapitoly. První kapitola se zaměřuje na rodinu jako takovou, jejím vývojem napříč historií, vznikem a funkcemi. Dále jsou zde řešena témata manželství (volba partnera, motivy ke sňatku, faktory ohrožující manželství a jeho krize, první a druhá manželství) a rozvodu. Následující kapitola se zabývá deskripcí problematiky možného dopadu rozvodu dítěte. Třetí část popisuje typy porozvodové péče o dítě, s cílem poukázat na jejich výhody a nevýhody. Čtvrtá kapitola řeší práci s rodinou v průběhu jednotlivých fází rozvodu se zaměřením na prevenci či eliminaci patologických jevů spojených s rozvodem. Dále popisuje úlohu institucí a vybraných služeb v dané problematice. V praktické části se nachází kazuistiky jedinců, kteří si prošli rozvodem rodičů.

1 RODINA

Vzhledem k rozdílným přístupům jednotlivých vědních disciplín můžeme pojem rodiny uchopit různými způsoby.

Podle Slovníku sociální práce je rodina „*v užším, tradičnějším pojetí skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků (sňatek, adopce)*“ (MATOUŠEK 2008, s. 177). To tedy znamená, že za rodinu se považují i rodiče s adoptovaným dítětem.

Dle Vágnerové (2005) je rodina nejvýznamnější sociální skupina, jejíž členové se navzájem ovlivňují a přizpůsobují. Tyto interakce se mohou dít i neuvědoměle. Rodina je také nejdůležitější činitel, který zásadně ovlivňuje vývoj psychiky dítěte, předává mu základní zkušenosti a je pro něj zdrojem jistoty a bezpečí.

Langmeier a Krejčířová (2006) popisují rodinu jako celek složený z manželů a jejich potomků, tvořící dohromady základní společenskou jednotku. Každá rodina může mít rozdílné složení, odlišné vztahy k širšímu příbuzenstvu i jiné rozložení rolí, avšak základní funkce se neliší.

1.1 Funkce rodiny a její význam pro dítě

Právě proto, že je rodina společensky tak důležitou institucí a uspokojuje základní potřeby jedince, je její role nenahraditelná. Dle Matouška (2003) je základní jednotkou společnosti, jejíž důležitost spočívá především v udržení lidstva. Každá rodina má své základní funkce. Definují je mnozí autoři, mezi jinými také Langmeier a Krejčířová (2006):

Reprodukční – ta se týká již toho, co jsem zmiňovala výše. Tato funkce poukazuje na význam rodiny, jako jednotky, která je důležitá pro zachování lidského rodu.

Hospodářská – každá rodina hospodaří, vede domácnost. Dříve byla rodina především jednotkou výrobní, dnes je hlavně spotřební.

Emocionální – rodina poskytuje emoční zázemí všem jejím členům. Uspokojuje jejich potřebu citu. Autoři sem zařazují funkci sociálně podpůrnou, která je důležitá například při nemoci některého člena rodiny.

Socializační – rodina jako první přivádí dítě do společnosti, učí jej společenskému chování, vychovává jej. Dle Matouška (2003) je rodina pro dítě prvním modelem společnosti.

Jestliže je některá z funkcí rodiny plněna nedostatečně či ne zcela správně, pak hovoříme o rodině dysfunkční nebo problémové (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006). Rodina hraje v životě dítěte nezastupitelnou roli a zásadně ovlivňuje jeho psychický vývoj (VÁGNEROVÁ 2005). Pro zdravý vývoj dítěte je nezbytné, aby mu rodina poskytovala emoční zázemí. Jestliže rodina emocionální funkci plní nedostatečně, může to vést až k deprivaci dítěte (LANGMEIER a MATĚJČEK 1974). Rodina představuje pro dítě zdroj jistoty a pocitu bezpečí, poskytuje mu informace o jeho původu a okolním světě. Předává mu systém hodnot, sociokulturní zkušenosti, vzorce chování (ukazuje dítěti modely chování, jak jednat v určitých situacích), podílí se na utváření sebepojetí dítěte. Je také důležité říci, že rodina, respektive celé její zázemí se podílí i na spokojenosti dítěte v dospělosti. Jestliže se v dětství vyskytují v rodině nějaké obtíže (rozvod, týrání dítěte aj.), popřípadě rodina chybí úplně, může dojít ke vzniku psychických obtíží (VÁGNEROVÁ 2008).

1.2 Historie a současnost rodiny

Rodina se ve svém vývoji postupně proměňovala, než dospěla do takové podoby, jakou ji známe dnes. Vývojem rodiny se ve svých knihách zabývá řada autorů (Matoušek, Možný, Gjuričová, Kubička a další). Jejich poznatky nám mohou pomoci vidět rozdíly mezi rodinami v jednotlivých vývojových etapách.

Rodinné vztahy, struktura, funkce, pojetí rodiny i sociální role mužů a žen se proměňovaly v čase. Rozdíly v genderových rolích se vyvíjely na poli společenských a politických systémů, kde se zároveň utvářelo především výsadní postavení mužů a zároveň i pohled společnosti, která takovéto postavení mužů uznávala (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009). Zatímco ve starověku a středověku měly ženy nižší postavení než muži (hlavní úlohou ženy bylo plození dětí, péče o děti a domácnost, vzdělání se jim obvykle nedostávalo), novověk byl z hlediska změn přelomový. Ve starověku a středověku byl pro rodinu charakteristický především patriarchální model. Koncem 18. století stanovilo své cíle *Hnutí za emancipaci žen*. Usilovalo zejména o zrovnoprávnění žen a mužů. K dalším změnám došlo až v důsledku industrializace, kdy docházelo ke vzniku tzv. matrifokálních rodin. Muži většinu času trávili v práci a ženy zůstávaly s dětmi doma. Muž byl sice i nadále hlavou rodiny, ale její chod de facto zabezpečovala právě žena. Jelikož se za prací muselo dojíždět do města, docházelo i k uvolňování vztahů mezi rodinou nukleární a širším příbuzenstvím. Ženy

začaly být zaměstnávány v průmyslu na přelomu 19. a 20. století. Pozice muže se v rodině začala postupně proměňovat. Už nebyl jediný, kdo zajišťoval rodinu ekonomicky. Jeho autorita začala upadat. Další změny přišly i v oblasti rozvodu, který byl v minulosti pro ženu mnohdy nemožný nebo velice obtížný. Změna přišla roku 1792, kdy Francie povolila rozvody. Tehdy nejvíce žádostí podaly právě ženy (je zajímavé, že i v současnosti jsou v tomto ohledu ženy iniciativnější), avšak po stránce ekonomické byly značně znevýhodněné a muži měli nárok na potomka mužského rodu. Dnes už tomu tak není. Rozvod pro ženu neznamena ztrátu dítěte, jak tomu bylo dříve (MATOUŠEK 2003; GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009). Namísto komplementarity je dnes v rodině předpokládána spíše pohlavní univerzalita. To znamená, že co dříve bylo výhradní úlohou ženy, dnes naopak může vykonávat i muž. Příkladem může být péče o dítě, práce v domácnosti apod. Očekává se vzájemná zastupitelnost, což je oproti minulosti značný pokrok (MOŽNÝ 1990).

Také z hlediska historického vývoje docházelo i k proměně v pojetí rodiny, které se od dnešní moderní představy poměrně lišilo. Například ve starověku i středověku byla rodina pojímána jako skupina spolu žijících a hospodařících jedinců, kde autoritativně vládla „hlava rodiny“, což býval muž. V antice a židovství do rodiny patřili i otroci a veškeré služebnictvo. Toto pojetí převládalo až do 1. poloviny 19. století. Naproti tomuto pojetí stojí představa moderní, která za rodinu považuje pár, tedy muž, žena a jejich děti – což tvoří tzv. nukleární rodinu (MOŽNÝ 1990). Nyní můžeme pozorovat i další formy rodin, jako například *neúplné* (rodina po rozvodu či smrti jednoho z rodičů), rodiny *nesezdané*, *nově rozšířené* (Mohou vzniknout sňatkem rodiče s novým partnerem. Charakteristickým znakem takovéto formy je většinou síť složitých vztahů. Rodina se může rozšířit například o děti partnerů z předchozích vztahů apod.), *trígenerační* (soužití rodiny s prarodiči dítěte), *nebiologické* (adopce dítěte, pěstouni) a *bezdětné*. V současné době se hojně diskutuje o rodinách homosexuálních párů. Názory se liší a je otázkou, zda tyto páry mají vychovávat děti či ne (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

Lze tedy říci, že rodina prošla poměrně velkou proměnou, než jak jí znaly minulé generace. Dnes není výjimkou, když žena má vysokoškolské vzdělání a pracuje na prestižní pozici. V manželství mají oba partneři stejná práva. V dnešní době se nejhojněji vyskytují rodiny s jedním či dvěma dětmi. Přesto se i dnes můžeme setkat s rodinou, kterou odborníci nazývají jako tradiční. To znamená, že muž se těší největší autoritě v rodině a ekonomicky jí zajišťuje především on. Naopak žena pečuje o děti a domácnost. Typický je větší počet dětí

(GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009). Z výše uvedeného vyplývá, že v současné době mají muž i žena rovnější postavení, jak v rodině, tak i ve společnosti. Naproti tomu Matoušek (2003) uvádí, že vůdčí postavení muže přetrvalo i do našeho století, což můžeme pozorovat například v islámské společnosti.

1.3 Manželství

Každý člověk má určitou představu o svém životě. Určuje si cíle, kterých by chtěl dosáhnout. Cíle a žebříčky hodnot jednotlivých lidí se mohou poněkud lišit. Pro někoho je podstatnější jeho kariérní postup, pro jiného je naopak smyslem života založení rodiny a výchova dětí. Samozřejmě, že většina lidí by si přála oboje.

Manželství by se laicky dalo definovat jako právně stvrzený svazek dvou lidí. Vágnerová (2007) zařazuje manželství mezi nejstarší sociální instituce naší civilizace. Dále uvádí, že vstoupit do manželství znamená přijmout určitý životní styl uznávaný většinovou společností. Člověk se podřizuje nové roli (role manžela/manželky). V níž je zásadní vzájemná podpora obou partnerů. Důležitou úlohu při tom hraje vytvoření takového zázemí, ve kterém se partneři budou cítit jistí a v bezpečí před okolním světem a zároveň to bude místo vhodné pro výchovu vlastních potomků. Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) se uspokojení v manželském a rodinném životě významným způsobem podílí na pocitu osobního štěstí a také na pojetí vlastního života. Na druhou stranu je nutné podotknout, že ne vždy je vše harmonické. Manželství může způsobit i mnoho stresových situací.

Vznik manželství je prvním krokem, po němž obvykle následuje narození prvního potomka, a tak můžeme hovořit o vzniku rodiny (MOŽNÝ 1990; LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006).

1.3.1 Motivy vedoucí k uzavření sňatku a vznik prvního manželství

Již výše jsem zmínila, že mnohé páry nejsou sezdány a žijí spolu, jak se dnes říká „na hromádce“. Otázka by tedy mohla znít: co vede lidi ke vstupu do manželství? Vždyť mnohá manželství v současnosti končí rozvodem. Vědomí tohoto faktu by mohlo působit spíše jako demotivující faktor. Rozhodující je, že lidé uzavírají sňatek na základě vlastního svobodného rozhodnutí (VÁGNEROVÁ 2007). Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že lidé vstupují

do manželství, aby saturovali své potřeby. Zmiňují zvláště potřebu intimního emočního soužití. Vágnerová (2007) píše, že v manželství je ve větší míře uspokojena potřeba citové jistoty, jelikož partnerství bylo úředně potvrzeno. Potřebu citu v sobě máme zakořeněnou již od dětství, a ta přetrvává po celý život. Langmeier a Krejčířová dále uvádějí touhu po dětech. Podrobnější členění nabízí Matějček a Dytrych (1999, s. 17-26):

- U žen zmiňují tyto potřeby: získat a uplatnit cit, získání opory, být obdivována, spokojenost v erotickém a sexuálním životě, identifikace s pozitivními vlastnostmi a schopnostmi svého partnera, uplatnit mateřské city vůči svému partnerovi, vyrovnat se ostatním, odpoutání se od orientační rodiny, vytvořit nový životní styl, mít vlastní domácnost a mít děti.
- U mužů jsou to potřeby: být oceňován a milován, mít stálou sexuální partnerku, přizpůsobovat partnerku svým představám, ovládat svou partnerku, přeložit na ni část životních povinností, sdílet s někým společné zájmy, mít společné cíle pro budoucnost. Samozřejmě pořadí těchto potřeb se může u jednotlivců lišit. A některé potřeby žen se prolínají s potřebami mužů. Příkladem může být touha ženy po dítěti. Tuto potřebu lze zařadit i do potřeby muže - společné cíle pro budoucnost – to znamená, že oba mohou mít stejný cíl zplodit děti, a tím zachovat pokračování rodu.

Vstup do manželství sebou přináší určité závazky a především nové role pro oba partnery. Manželská role se totiž od té milenecké liší. Podstatné je navyknout si na nový způsob života a na soužití s partnerem, což je stejně důležité jako naučit se dělat kompromisy (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Období, v němž vstupují partneři do manželství, se označuje jako fáze adaptace na ně (VÁGNEROVÁ 2007; MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Obecně lze říci, že manželstvím lidé posunují svůj vztah na vyšší úroveň, dochází k jeho upevnění a prohloubení. Podvědomě toto pouto působí pevnějším a nerozlučitelnějším dojmem. Zvláště u osob věřících hraje manželství důležitou roli. Především v křesťanství je synonymem trvalosti. Možný (2006) uvádí, že trvalost sňatku zaručovalo náboženství svou nejvyšší autoritou – Bohem. Poté, co začalo být manželství pojímáno jako smlouva, tak tato garance oslábla. Pro většinu lidí bývá důvodem k sňatku láska. Dle Matějčka a Dytrycha (1999) však nejčastěji zmiňované zdůvodnění – „bereme se, protože se máme rádi“, neodkrývá důvody, které jsou v pozadí tohoto prohlášení. Lze také konstatovat, že citové vazby nemohou zaručit stabilitu manželství, protože se mohou proměňovat (VÁGNEROVÁ

2007). Ani se nedá říci, že by míra zamilovanosti před sňatkem přímo ovlivňovala úspěšnost manželství. Z toho vyplývá, že množství lásky na počátku nemusí určovat kvalitu manželského soužití (PLAŇAVA 1994). Je také nutné dodat, že výše uvedený výčet motivů k uzavření sňatku není konečný. Těchto motivů, více či méně individuálního charakteru, existuje ještě celá řada (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Například se může jednat o sňatek uzavřený za účelem získání občanství dané země.

1.3.2 Faktory ovlivňující úspěšnost manželství

V počátcích manželství bývají obvykle všichni šťastní. Pocity štěstí však mohou vystřídat pocity zklamání. Existují totiž faktory, které mohou ovlivnit spokojenost v manželství.

V manželství hrají podstatnou roli zkušenosti, které si sebou neseme z dětství. Rodiče, případně i jiní příbuzní nám předávají své modely chování a tyto zažití modely mohou být opakovány i v našem manželství, z čehož mohou pramenit problémy (SMITH 2004; KRATOCHVÍL 2009).

Mezi další faktory, které mohou ovlivnit kvalitu manželství, můžeme zařadit důvody, které jedince ke sňatku vedly. Již výše o nich byla řeč. Je však nutné zmínit i takové motivy vstupu do manželství, které dle Matějčka a Dytrycha (1999) mohou znamenat pro manželství riziko:

- *nechtěné těhotenství* – případy gravidních žen, které si vzaly svého partnera jen kvůli těhotenství, nejsou ojedinělé. Tyto ženy tvrdí, že nebýt těhotenství, svého partnera by si nevzaly. Příkladem mohou být partneři, kteří se rozešli. Partnerka však zjistí, že je těhotná, a tak se pokouší s partnerem obnovit vztah kvůli dítěti. S takovým případem jsem se setkala. Vztah těchto partnerů se i podruhé rozpadl a muž o své dítě nejeví zájem. Je prokázáno, že nechtěné těhotenství může mít negativní vliv na vztah partnerů a samozřejmě i na dítě.
- *neshody s rodiči* – konflikty, které panují doma, jsou pro dívku natolik nesnesitelné, že dělá vše pro to, aby mohla od rodičů odejít. Důsledkem toho může být i ukvapený sňatek.
- *usilovné naléhání rodičů* – tlak ze strany rodičů na svého potomka. Někteří rodiče mohou být tak neodbytní, že si jejich potomek vezme prvního přijatelného partnera.

- *usilovné naléhání partnera* – partner naléhá i nadále po několikerém odmítnutí. Často se obrací i na rodiče partnerky. Tlak pak přichází jak od partnera, tak i od rodičů. Nakonec partnerka svolí.
- *ekonomické výhody*¹ – tento motiv sňatku nebývá ojedinělý. Často nás stojí velké úsilí ušetřit peníze na to, co bychom si přáli. Například pořízení bytu a jeho zařízení není levnou záležitostí. Často se tak lidé zadluží na celý svůj život. Mnozí jedinci toto podstupovat nechtějí, proto si volí protějšky ekonomicky zajištěné. Avšak stejně tak jako zamilovanost i bohatství může zaslepovat. To znamená, že mnohdy může dojít k nekritickému hodnocení partnera a přehlížení jeho negativních charakterových rysů.
- *snaha dosáhnout lepšího postavení* – motivace podobná výše uvedenému motivu. Jedná se o dosažení lepšího postavení a vážnosti ve společnosti. Jedinec si tedy vybírá takového partnera, se kterým může své postavení zlepšit.
- *dokázat svou dokonalost a „přebrat“ partnera jiné ženě* – uspokojení z vítězství nad jinou ženou.

Na vývoji manželství se podílí i očekávání, která chceme naplnit. To znamená, že máme určitou představu o tom, jak budeme vychovávat své děti, jak budeme dělit povinnosti ve společném soužití, jak budeme plánovat společné aktivity apod. Vágnerová (2007) uvádí, že čím více se odlišují očekávání od reality, tím je spokojenost v manželství menší. Dnes mají partneři vůči sobě mnohem větší očekávání, než jejich rodiče a než tomu bývalo v minulosti. Příčinou byly striktně určené role muže a ženy v manželství. V současné době není nic neobvyklého, když muž pomáhá ženě v domácnosti nebo když se žena plně věnuje profesi, zatímco muž doma pečuje o děti. Dle Plaňavy (1994) problémy nastávají tehdy, když chování jednoho partnera nesplňuje představy toho druhého a vzájemně nedokážou najít kompromis.

Mladí snoubenci mnohdy tvrdí, že jim ke štěstí stačí, když budou moci být spolu a bude jim jedno kde. Postačí jedna malá místnost. Tento názor sdílí mnoho párů. Neuvědomují si ale, že tento názor je velmi naivní a důležitou úlohu ekonomického zabezpečení často nedoceňují. Zpočátku vypadá všechno ideálně, ale za nějaký čas se výdaje začnou zvyšovat. To partnerům nedovoluje zařídit si například byt tak, jak to vidí u svých přátel. Tak vzniká

¹ „Ekonomické výhody“ má však i nesezdané soužití. Jedná se o případy tzv. účelově nesezdaných soužití. Tito partneři spolu žijí, mají spolu dítě a podílejí se vzájemně i na chodu domácnosti. Nicméně před úřady předstírají rodinu neúplnou, a to z důvodu získání nároku na dávky sociálního zabezpečení. Z pohledu MPSV se však jedná o zneužívání sociální dávky (MPSV 2005).

živná půda pro konflikty. Napětí se může zvyšovat s narozením dítěte, což se opět promítá do rodinného rozpočtu a dále i do uspořádání volného času. Před narozením potomka měli partneři více volného času – muž byl zvyklý každý týden posedět s přáteli. Nyní po něm žena požaduje, aby byl s rodinou více doma a neutrácel peníze za zbytečnosti. I to může být zdrojem konfliktů (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999, 2002).

Lze konstatovat, že existuje ještě celá řada faktorů, které mohou manželství ovlivnit. Plaňava (1994) ještě zmiňuje další rizikové faktory: odlišná prostředí orientačních rodin partnerů (odlišnosti ve stupni vzdělání, náboženství atd.). Negativně na vztah může působit přehnaná emoční závislost na rodičích nebo společné soužití s rodiči jednoho z partnerů. Je také nutné počítat s extrémními povahovými rysy (agresivita, závislost na návykových látkách apod.). Matějček a Dytrych (1999) uvádějí ještě tzv. neuvážená manželství, což jsou sňatky uzavřené po několikadenní známosti.

Mladí lidé si mnohdy neuvědomují, co vše manželství obnáší. Langmeier a Krejčířová (2006) dokonce považují manželství za zkoušku osobní zralosti. Snad v každém svazku se někdy vyskytnou rozdílné názory a hádky. Zásadní je, umět je vyřešit, ustoupit z vlastní pozice, případně najít kompromis. To je známkou oné zralosti. Pokud se v manželství nahromadí více problémů, pak o tomto manželství hovoříme dle Matějčka a Dytrycha (1999) jako o disharmonickém.

1.3.3 Volba partnera

Neměli bychom však zapomínat ani na volbu partnera, která je pro úspěšné manželství zcela zásadní. Dnes si můžeme svobodně zvolit partnera sami. Požehnání či svolení rodičů je dnes spíše formalitou. Avšak i v současné době můžeme pozorovat nepřímé ovlivňování volby partnera, a to ze strany rodičů (PLAŇAVA 1994). Rodiče mají podíl i na výběrovém chování svých dětí, protože již od dětství jim předávali své postoje a hodnoty (MOŽNÝ 2006).

Představu ideálního partnera má jistě každý. Měl by to být člověk, se kterým by chtěl strávit svůj život. Již malé holčičky často sní o svém princí. Tyto představy jsou ještě nerealistické. Avšak mnohdy se můžeme setkat s nerealistickými představami i u dospělých osob. Zamilovanost nám často brání vidět náš protějšek kriticky. Plaňava (1994) dodává, že lidé si při vstupu do manželství často myslí, že láska jejich protějšek změní. Dle Matouška

(2003) hrají naše očekávání při volbě partnera důležitou roli, přestože se očekávání u žen a mužů mohou lišit. Autor zde odkazuje na transkulturní studii, která dokládá, že zásadní je pro ženy věk partnera (preferují muže, kteří jsou o pár let starší) a schopnost postarat se o rodinu. Pro muže je důležitý stejně jako u žen věk a důraz kladou také na vzhled ženy.

Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí dva principy, podle kterých si vybíráme své partnery: a) *princip volby podle podobnosti* – člověku bude více imponovat protějšek, jenž má stejný žebříček hodnot, podobné životní zkušenosti a stupeň zralosti. b) *princip doplňující volby* – tento princip by se dal také přirovnat k výroku „protiklady se přitahují“. To znamená, že člověk si vybere partnera, který ho svými protikladnými rysy doplňuje. Může se jednat například o jedince, který má sklony k dominanci a vybere si submisivního partnera. V takovém případě hovoříme o komplementárním výběru.

1.3.4 Krize v manželství

Jisté je, že manželství prochází jak obdobím dobrým, tak i špatným. Je nutné si uvědomit, že manželský vztah se mění a vyvíjí. Existují změny, které můžeme předvídat a jsou typické. Určitě mezi ně počítáme narození dítěte, které dává vztahu nový směr. Manželé se musí přizpůsobit nové životní situaci. Dále do těchto změn můžeme zařadit naopak i dospívání dětí a později i jejich odchod z domova (KRATOCHVÍL 2009). Nezvládnutí vývojových úloh jednotlivých fází soužití a manželské krize považuje Plaňava (1994) za jeden z důvodů rozpadů manželství. Jestliže tedy v rodině či v manželství dojde k tomu, že stávající uspořádání, struktura, způsob života a žebříček hodnot již nevyhovuje, dochází ke krizi (PLAŇAVA 2000).

Plzák (2000) uvádí, že existují manželství zdravá, ale i nemocná a je nezbytné je umět rozlišit. To znamená, že musíme rozeznat, kdy se jedná o pouhou hádku, která se občas vyskytne v každém manželství, ale nezpůsobí jeho rozvrat. Na druhou stranu nesmíme podcenit to, co je závažné. Podle tohoto autora lze považovat za nejspolehlivější symptom manželské krize fakt, že se člověk netěší domů neboli že dochází k absenci stesku. Jestliže se k tomu přidá ještě degenerace slovní komunikace, tj. její úplné zhroucení, dále postupně vymizí domácí pohoda a poté i láska, hovoříme o rozvinuté manželské krizi.

Plaňava (2000) se zabývá možnostmi oddělitelnosti manželské krize od té rodinné. Propojení obou krizí lze předpokládat tehdy, jestliže se krize manželská promítá i do

rodinného soužití a ohrožuje tak plnění základních funkcí rodiny, jakou je například důležitá výchovná funkce anebo rekreační. Je-li výraznějším způsobem postižena některá z funkcí rodiny, pak se dle Matějčka a Dytrycha (1999) jedná o manželský (rodinný) rozvrat, který může vyústit až v rozvod. Plzák (2000) rozděluje manželskou krizi dle stupně závažnosti. První stupeň je krize lehká, která netrvá dlouho. Většinou se neopakuje, jelikož manželé, kteří ji prožili, se jejího návratu obávají. A proto se snaží zlepšit své vztahy. Obvykle jí zvládnou, protože využili odborné pomoci nebo si o této problematice přečetli v literatuře. Následující stupeň krize lze označit jako středně těžkou manželskou krizi. Její trvání přesahuje tři měsíce. Jestliže se jí podaří manželům překonat, obvykle dochází k recidivě. Pro tento stupeň je charakteristický nárůst nepřátelského chování mezi manželi. Nejzávažnějším stupněm je těžká manželská krize, která trvá déle jak šest měsíců. Autor ji již také označuje za konflikt. Typická pro toto období je úplná absence stesku, odpor k partnerovi, který přerůstá až ve štítivost. A od konfliktu už je k rozvodu pouze malý krůček. Z uvedených příkladů je patrné, že je důležité řešit krizi co nejdříve a vyhledat odbornou pomoc dříve, než se naplní třetí stupeň a manželství se definitivně rozpadne.

1.3.5 Rozvod manželství

Stručnou definici tohoto termínu poskytuje Slovník sociální práce, podle něhož je rozvod „*právní úkon, kterým je ukončeno manželství*“ (MATOUŠEK 2008, s. 182).

Lze konstatovat, že rozvod je určitým opatřením, které nám pomáhá odejít z již nefunkčního manželství. Jestliže selžou všechny možnosti k vyřešení problémů, pak je pro většinu lidí jediným východiskem právě rozvod (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Kratochvíl (2009) uvádí, že k rozvodu dochází, pokud se k tak závažnému kroku rozhodne alespoň jeden, případně oba z páru. A to v případě, že už v manželství nedochází k plnění jeho funkcí. Zároveň je ale nutné dodat, že u mnoha jedinců je zánik manželství zbytečný a v určité fázi je mu možné zabránit (PLAŇAVA 1994). Mnoho jedinců se také mylně domnívá, že rozvodem bude všemu zlému konec. Mnohdy ale můžeme pozorovat pokračování sporů i po rozvodu. Například se může jednat o výčitky, kdo za co může. Do této kategorie spadají i majetkové spory a velice časté „tahanice o děti“. Lze tedy říci, že rozvod je nepochybně rozporuplným společenským jevem. Řada autorů proto zařazuje rozvod mezi jevy sociálně patologické. (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Kratochvíl (2009) zdůrazňuje

úlohu terapeutů v rozvodovém období, protože rozvod je mnohdy zdrojem stresových situací, které negativně působí na psychiku obou partnerů a narušuje jejich rovnováhu. Nepříznivě se také může dotýkat i dětí.

V dnešní době plné demokracie a důrazu na práva jedince můžeme pozorovat nebyvalý nárůst rozpadů manželství. Být rozvedený už neznamena nic zásadního a na rozvedené partnery se už nepohlíží s despektem. Stejně jako máme právo se oženit či vdát, tak máme právo se i rozvést. Přesto však většina osob považuje rozvod za ztrátu, ale najdou se i tací, kteří ho považují za vítězství. Jak je ale možné považovat rozvod jako vítězství, když pár neobstál v tak zásadní úloze – udržet rodinu pohromadě (PLAŇAVA 1994).

V odborné literatuře se můžeme setkat s rozdělením procesu rozvodu na jednotlivé fáze. Například Kratochvíl (2009) upřednostňuje rozdělení rozvodového procesu na období předrozvodové, rozvodové a porozvodové. Zároveň popisuje úlohu terapeuta ve všech fázích. V prvně uvedené fázi dochází k rozhodování, zda manželství udržet či nikoli. Terapie se zde snaží docílit toho, aby toto rozhodnutí bylo dobře uváženo. To ovšem vyžaduje podrobné seznámení se s celou nastalou situací v rodině. V tomto období lze manželství ještě zachránit. Plaňava (2000) tuto etapu označuje jako protahovanou manželskou krizi s narůstajícím rozvodovým potenciálem. Charakteristický je například pokles intimity, úbytek spolupráce v běžných aktivitách, stereotypní hádky a další. U Plaňavy (2000) je druhou etapou rozvodové rozhodování a rozhodnutí. I tuto fázi bychom mohli zařadit pod etapu předrozvodovou, pro kterou jsou charakteristická asymetrická rozhodování. Jeden si přeje rozvod, druhý ho odmítá. Často se vyskytuje i manipulace s dětmi, s cílem přetáhnout je na svou stranu. Následující období je nazýváno jako rozvodové. Dle Kratochvíla (2009) je v této etapě už definitivně rozhodnuto o rozvodu. Nejčastějšími emocemi jsou smutek, lítost, strach, touha po odplatě, výjimkou nejsou ani pocity zklamání, viny apod. Terapie zde může pomoci při řešení emočních problémů, které by mohly negativně ovlivňovat řešení problémů týkajících se například svěřením dítěte do péče a úpravy styku s druhým rodičem, majetkového rozdělení apod. Do této fáze bychom mohli zahrnout etapu, kterou Plaňava (2000) označuje jako rozvodové jednání. Zde už je tedy kontaktován advokát a předložen návrh na rozvod k soudu. Lze pozorovat narůstání tlaku na dítě. Rodiče bývají natolik zatíženi starostmi okolo rozvodu, že svým dětem nevěnují tolik pozornosti, kolik by v tomto obtížném období potřebovaly. Po fázi rozvodové nastupuje ta porozvodová. Dle Kratochvíla (2009) je v této fázi úkolem terapeutů, pomoci jedinci navrátit rovnováhu jeho života. Bývá obtížné

navyknout si na nový životní styl, život bez bývalého partnera a také na omezený styk s dětmi. Proces adaptace na rozvod s co nejmenšími ztrátami a následky pro všechny zúčastněné je dle Plaňavy (2000) označován jako psychorozvod. Obsahuje úkoly, které je třeba splnit. Jedná se například o partnerské odpoutání od manželství, ochraňovat děti, uznávat jejich potřeby city a pocity. Adaptace rodičů na rozpad manželství je tedy nesmírně důležitá nejen pro ně samotné, ale i pro jejich děti, jedině tak budou i ony méně strádat

1.3.6 Problematika druhých manželství

U jedinců, kteří se rozhodnou, a to i po nezdaru v prvním manželství uzavřít sňatek i po druhé, bychom mohli předpokládat, že se již poučili z chyb toho předchozího. Logicky by pak druhé manželství mělo mít větší šanci na úspěch. Kratochvíl (2009) však uvádí, že vysoká rozvodovost se týká i těch druhých manželství.

V první řadě je nutné zmínit, že vlivem negativní zkušenosti z předchozího manželství mnoho jedinců nechce již druhé manželství uzavřít. V tom případě žijí buď v nesezdaném soužití, nebo na nový vztah rezignují úplně. Druhý jev můžeme pozorovat zejména u žen. Mnoho z nich je toho názoru, že muže již ke svému životu nepotřebují. Žena se tak snaží vyhnout novému zklamání. Jedná se o formu obranného psychického mechanismu. V takových případech dochází až k přílišnému ulpívání matek na dětech. Matka jim sice dává lásku, avšak tento zdroj není nekonečný. Proto platí, že chci-li lásku dávat, měla bych ji i já sama od někoho přijímat. Nehledě na to, že dítě potřebuje jak ženský, tak i mužský vzor. Tím může být právě nový partner. Matka ho totiž nahradit nemůže (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Dále můžeme často slyšet od opuštěných žen, že partnera si nenašly právě kvůli dítěti. Plaňava (1994) však upozorňuje na to, že není rozpor mezi tím být dobrou matkou a zároveň i ženou.

Je však nutné nic neuspěchat. Mnoho jedinců má totiž tendenci „záplatovat“ onu prázdnotu a uspokojovat též potřebu sexu provizorními partnery, i když se ještě pořádně nevyrovnali s rozpadem předchozího vztahu (KLIMEŠ 2005; MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Další potíže může způsobit dlouhodobé nespokojení potřeb (emocionální, ale i potřeba sexu), které po rozvodu nebývá něčím výjimečným. Právě jejich síla může zabránit vidět nového partnera kriticky. Později když dochází k realistickému hodnocení chování partnera (děje se tomu tak především po uzavření sňatku), může dojít ke zklamání. Jedná se

vlastně o stejný mechanismus, který můžeme pozorovat u prvních manželství. Partneri na sebe chtějí navzájem udělat dobrý dojem, nejsou přirození a stylizují se. Negativní rysy se tak mohou projevit až později (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Motivy k uzavření manželství druhého jsou podobné jako u toho prvního. Kromě motivů jakým je uspokojení potřeby citu, je dle mého názoru důležitý i motiv ekonomický, který považují za zásadní i Matějček a Dytrych (1999). Jestliže zůstane matka po rozvodu sama s dítětem, obvykle na tom nebývá finančně příliš dobře. Často tak chodí do více zaměstnání a na dítě jí nezůstává příliš času a ani energie.

V problematice druhých manželství se často setkáváme i s tím, co Matějček a Dytrych (1999) nazývají systematickou chybou. Klimeš (2005) tento jev označuje jako jednoduché filtry pro nové partnery. Jedná se o to, že řada jedinců si neustále volí špatného partnera. Tento mechanismus probíhá nevědomě. Matějček a Dytrych (1999) uvádějí, že to není dáno jen tím, jak se nám kdo líbí, ale že se jedná i o upřednostňování osobnostních znaků (dominance, submisivita atd.). Klimeš (2005) zmiňuje i rodinnou konstelaci.

U druhých manželství se nejčastěji vyskytují 2 typy složení nové rodiny. Prvním typem je manželství, kdy si rozvedený muž ve zralém věku vezme mladší, svobodnou ženu, která ještě nemá děti. Dalším typem je manželství, ve kterém oba partneři uzavírají již druhý sňatek a oba mají z toho předchozího děti. Děti muže má většinou v péči bývalá manželka (KRATOCHVÍL 2009). Právě vztahy s dětmi nevlastními, společnými, ale i vlastními mohou v nové rodině způsobit mnoho potíží. V tomto případě je velmi důležitá adaptace, která probíhá jak u prvního, tak i u druhého manželství. Není snadná a trvá delší čas, ale jestliže jí nová rodině dokáže zvládnout, lze to považovat za výhru (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Druhá manželství mají svá určitá specifika. Pokud si již oba manželé jedním prošli, vědí, že udělat kompromis je opravdu důležité a činí tak, protože se obávají rozpadu i druhého manželství. Vzhledem k vyššímu věku lze předpokládat větší zralost obou partnerů a s tím související menší závislost na rodičích (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Zpětná analýza předešlého manželství nám může pomoci odhalit případné chyby, kterých jsme se dopustili a poučit se z nich. I v tomto případě může být ku prospěchu manželský poradce (PLAŇAVA 1994).

2 DÍTĚ A ROZVOD

Období rozvodu je pro každého člověka velice náročné, zejména po psychické stránce. Pro většinu lidí je obtížné smířit se s odchodem svého partnera a mnohdy se nejedná o krátkodobou záležitost. Nelze však také vyloučit, že pro někoho může rozvod znamenat nový, lepší začátek. Odloučení partnerů však bývá obtížnější, pokud jsou ve vztahu děti. Rozvodem totiž nejsou zasaženi jen manželé, ale i jejich okolí a nejvíce jsou postiženy právě děti. A proto je nutné věnovat zvýšenou pozornost jejich citům a pocitům, protože ti nejmenší mnohdy nechápou, co se děje. Navíc se v této složité situaci neocitli z jejich vlastního rozhodnutí, ale rozhodnutím jejich rodičů. O nezbytnosti a nezastupitelnosti obou rodičů v životě dítěte píše celá řada autorů. Zde bych chtěla zmínit Matouška (2003, s. 9), který píše, že: *„stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte“*. Naproti tomu Smith (2004) dodává, že lze zpochybnit názor většinové společnosti, který předpokládá, že rozvod musí mít vždy negativní dopad na dítě.

Souhlasím s názorem, že přítomnost obou rodičů v životě dítěte je zásadní, nicméně musím dát za pravdu i tvrzení, že ne každý rozvod musí mít nutně nepříznivý vliv na dítě. Samozřejmě nepopírám, že se jedná o velice obtížnou etapu života. Ale to jaké bude mít rozvod důsledky pro dítě, je velice individuální záležitostí. A právě angažovanost obou rodičů ve výchově dítěte i nadále po rozvodu je nepostradatelnou součástí toho, jak pomoci dítěti se s tímto těžkým obdobím života vyrovnat. Na druhou stranu je však nutné podotknout, že dítě se jen zřídkakdy zcela vyrovná s rozvodem svých rodičů. Následky rozvodu je možné snížit, nikoliv však plně anulovat (PLAŇAVA 1986).

2.1 Způsob, jak říci dětem o rozvodu

Pro dospělé je často těžké rozlišit, co děti chápou a co ne. Chápání dítěte se odvíjí nejen od toho, jak je dítě staré, ale i od jeho zralosti. Svou roli zde hraje i dlouhodobý vztah k rodičům. Jestliže se rodiče opravdu rozhodnou své manželství ukončit, pak je třeba, aby to dítěti sdělili velice citlivě s ohledem na tyto skutečnosti a především ve vhodnou dobu. Jelikož ne každá chvíle je optimální pro takto závažné sdělení - dítě může mít například starosti ve škole apod. (SMITH 2004).

Mnohdy se setkáváme s tím, že vysvětlení rodičů dítěti o rozvodu je nedostatečné. Například Smith (2004) zmiňuje, že dětem nemusí stačit vysvětlení typu: „Maminka s tatínkem už se nemají rádi, ale vás milovat nepřestanou. Tatínek vás však bude i nadále vídat.“ Dítě totiž nezná význam slova rozvod či rozchod a pojem láska pro ně znamená synonymum něčeho, co nikdy neskončí. Tím, že o tuto jistotu přijdou, začnou se obávat, že rodič odešel, protože zlobilo a že jej také můžete přestat milovat. Mohou se tedy začít strachovat, že ho opustí i druhý z rodičů. Výjimkou není ani to, že si dítě může samo dávat vinu za rozvod rodičů. Naproti tomu Langmeier a Krejčířová (2006) hovoří o tom, že takovéto objasnění nastalé situace neodpírá dítěti rodičovský vzor, podle kterého se až doposud utvářela jeho vyvíjející se osobnost. Je proto nezbytné o pocitech dětí mluvit otevřeně a co nejdříve. Uvážené sdělení této nepříznivé zprávy může zamezit vzniku pocitů dětí, že rodičům na nich nezáleží (SMITH 2004). O otevřenosti píše dále i Warshak. Tvrdí, že *„nemluví-li rodiče otevřeně o těchto věcech, je málo pravděpodobné, že děti vysloví své obavy. Místo toho si děti vysvětlují rozvod a porozvodové uspořádání různými fantaziemi, z nichž žádná nemusí odpovídat skutečnosti“* (WARSHAK 1996, s. 198). Právě tyto fantazie mohou být příčinou již výše zmíněné obavy dítěte z odchodu i druhého z rodičů. Rodiče se také často mylně domnívají, že dítě o jejich rozhodnutí rozvést se, neví. Dítěti se tak mnohdy nedostává tolik potřebného vysvětlení, které by jeho obavy snížilo (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

Rodiče se také mnohdy ptají dítěte, s kým by chtělo po rozvodu zůstat, což je velice hrubou chybou, kterou často činí. Tím totiž staví dítě do velmi těžké situace, se kterou si často neví rady. Jak si má vybrat, když miluje oba rodiče stejně? Co když svým rozhodnutím ublíží jednomu z nich? Rodiče si neuvědomují, jak touto otázkou mohou dítěti ublížit. Dle Matějčka a Dytrycha (2002) je to pro danou věkovou skupinu dětí nepatřičná otázka, která pouze stupňuje jejich úzkost a do budoucna se může projevit obtížemi dítěte při řešení problémů s opačným pohlavím. Warshak (1996) také souhlasí s tvrzením, že je nevhodné, abychom se dítěte ptali, u kterého rodiče by raději bydlelo. Ale zároveň tvrdí, že by děti měly mít možnost, se k porozvodovým uspořádáním vyjádřit. A v některých případech si tyto varianty i vyzkoušet.

Je důležité si uvědomit, že v případě rozchodu mají před sebou rodiče nelehký, ale zároveň klíčový úkol - pomoci dítěti se s nastalou situací, co nejlépe vyrovnat. Na jejich chování totiž velice záleží. Právě rodiče mohou nejvíce ovlivnit to, jak se s tímto nepříznivým

stavem dítě smíří. Klíčové je zejména to, aby nezapomínali, že i přes veškeré neshody mají přece jen ještě něco společného - jejich děti. Proto je nezbytné, aby se oba rodiče i nadále po rozvodu podíleli na jejich výchově. Komunikace rodičů s dítětem o rozvratu rodiny by tedy měla probíhat v závislosti na výše zmíněných aspektech.

2.2 Dětská identita a genderové role

Identita neboli vědomí vlastního já je vlastně vnitřní odpovědí na to, kdo jsme, jak sami sebe přijímáme, ale i to, co znamenáme pro ostatní. Identita je velmi důležitá pro budoucí život dítěte. Utváření postojů k sobě samému a k okolnímu světu začíná již v raném dětství. V tomto ohledu zde hraje poměrně důležitou roli naše rodina, to odkud pocházíme, čeho jsme součástí. Pokud se v rodině objevují konflikty, je to velký nápor na identitu dětí. Pro dítě je již od narození důležitá potřeba jistoty a bezpečí, jistota ve vztahu k okolnímu světu a zejména ve vztahu ke „svým lidem“. I tu dítě ztrácí, jestliže je rodina sužována konflikty. Děti si mnohdy musí vyslechnout, jak je ten druhý rodič příšerný apod. Takové urážky jednoho či obou rodičů negativně působí na zmiňované přijetí sebe sama, protože ono je vlastně dítě toho příšerného rodiče. Dítě však už v raném dětství potřebuje vidět své rodiče, jako lidi, kteří jsou šťastní a vyrovnaní, protože pro něj představují vzory, se kterým se potřebuje identifikovat. Rodinné konflikty tuto identifikaci také ztěžují (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999; 2002).

Dalším velmi důležitým faktorem ve vývoji dítěte je osvojení si genderových rolí. Též můžeme použít pojem sexuální role, mužská a ženská role nebo z vnitřního pohledu sexuální identita. Ve společnosti se očekává, že chování mužů a žen má svá specifika, lišící se podle pohlaví. Již u malých dětí se tedy jedná o rozlišnost, u dívek se předpokládá, že si budou hrát s panenkami či nosit šatičky, zatímco u chlapců se očekává, že si budou hrát spíše s autíčky. V dospělosti se u žen předpokládá, že budou oproti mužům více citově založené, přizpůsobivější, úzkostlivější apod. Mužské a ženské chování je upevňováno rodiči (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006). Protože jsou to právě oni, kdo jako první tyto vzory mužského a ženského jednání dítěti poskytují. To znamená, že proto, aby se z chlapce stal muž, potřebuje jako vzor svého otce. To samé platí samozřejmě u dívek, s tím rozdílem, že ženský vzor jí předává samozřejmě matka. Tyto vzory může zastoupit v případě nepřítomnosti rodiče i jiná osoba (viz níže). Nicméně nelze říci, že rodič opačného pohlaví by

v tomto ohledu nebyl potřebný, což bude také popsáno níže. Obtíže v přijetí genderových rolí nastávají zejména u dítěte, které neudrhuje dostatečný kontakt s rodičem, který s ním nežije. Tento problém se vyskytuje právě při rozvodu rodičů. Problematické to může být zejména tehdy, kdy rozvod nastal ještě před nástupem dítěte do školy, což platí zejména u chlapců. Je nutné říci, že správné přijetí genderové role je důležitým krokem při budování sebeúcty dítěte (WARSHAK 1996).

Přemíra vlivu opačného pohlaví dítěti škodí. Negativně se to může projevit tím, že se dítě bude vyhýbat své genderové roli. Například chlapci, kteří bývají svěřeni do výhradní péče matky, se většinou cítí a chovají méně mužsky než chlapci z rodin úplných. Může se stát, že budou preferovat více činnosti a hry, které jsou charakteristické spíše pro dívky. Vyhýbání se maskulinnímu chování však není úmyslné. Příčiny lze hledat právě v neznalosti mužského chování. Jestliže si dítě takové chování nemá možnost ověřit, logicky nemůže mít ani dostatek odvahy k tomu, aby daný problém řešilo. Dostatečná maskulinní identifikace záleží na rodičích dítěte, především na dostatečném kontaktu syna s otcem. Matka, která vychovává svého syna sama, by ho měla povzbuzovat ve zkoumavém a nezávislém chování. Zásadní je i matčino podpoření vztahu syna s otcem. Dále je podstatné, aby matka dávala najevo pozitivní postoj k otci a neodpírala dítěti čas strávený s ním. Bohužel se tak často neděje. Matky své syny od chlapeckého chování mnohdy odrazují a výjimkou není ani srážení otcových hodnot (WARSHAK 1996). Avšak srážení hodnot jednoho z rodičů není záležitostí jen samotných partnerů, ale mnohdy sráží rodiče před dětmi i jejich okolí, například prarodiče (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002). Takovéto narušování obrazu ideálního rodiče ztěžuje dítěti identifikaci s vlastní pohlavní rolí (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006). Warshak (1996) dále uvádí, že synovi škodí nejen to, že matka neuznává jeho otce, ale ještě horší je, když odmítá všechny muže. U chlapce tak může dojít k oslabení nebo dokonce až k potlačení tendencí patřících mužskému jednání.

Lze tedy konstatovat, že v případě, kdy matka nedává svému synovi podněty k maskulinní sebedůvěře, pak zřejmě pro ni bude problémem vychovat správně i dceru, která bude věřit ve svou atraktivitu ve vztahu vůči mužům. Toto je úkolem především otce. Jestliže nefunguje přirozený vztah otec – dcera, tak zde existuje větší pravděpodobnost, že dcera bude mít nižší důvěru v sebe sama, ve svou atraktivnost, a také je méně pravděpodobné její uspokojení v partnerském soužití (WARSHAK 1996).

Obecně lze říci, že patrně otcové více přispívají k rozvoji genderové role, jelikož dokážou jednat se svými dětmi rozdílněji, v závislosti na pohlaví dětí. Matky se většinou ke svým malým dětem chovají stejně. V tomto ohledu jsou méně rigidní než otcové (VÁGNEROVÁ 2005).

Výše bylo uvedeno, že mužský či ženský vzor mohou dítěti suplovat i jiné osoby. Nejčastěji se jedná o členy širší rodiny, případně o nového partnera jednoho z rodičů. Například pokud odešel otec, může chybějící maskulinní vzor zastoupit dědeček, případně strýc dítěte (VÁGNEROVÁ 2005).

Z výše uvedeného vyplývá, že odborná literatura zabývající se rozvodovou problematikou, konkrétně obtížemi s přijetím genderových rolí, se zaměřuje více na problémy chlapců. Je to zapříčiněno především tím, že stále převládá svěřování dětí po rozvodu do výhradní péče matky. To znamená, že u dívek je méně pravděpodobné, že by trpěly nedostatkem vlivu ženského vzoru, protože jsou svěřeny do péče rodiče stejného pohlaví. Warshak (1996) hovoří o tom, že pokud je dívka ve výhradní péči otce, je méně zranitelná konfliktem sexuální identity, avšak za předpokladu, že výhradní péče otce netrvala již od kojeneckého věku. Identifikace dívky s matkou probíhá již od počátku a dívka je schopna si ji udržet, i když s ní matka již nebydlí. Nicméně je důležité, aby udržovala kontakt i s matkou.

2.3 Rodinné konflikty a vzorce chování

V minulé podkapitole jsem uvedla, že rodinné konflikty se negativním způsobem podepisují na identitě a přijetí genderových rolí. To proto, že rodiče dávají svému dítěti vzor, jak se chovat v určitých situacích. V případě rodinných konfliktů může dítě začít brát hádky, výčitky, nadávání jako něco, co je normální a nese si to sebou dál do svého života (PLZÁK 2000).

Není výjimkou, že dospělí berou mnohdy své konflikty jako běžnou konfrontaci. Často se také mylně domnívají, že se hádky dětí netýkají. Ale to se bohužel mýlí, protože i když jsou děti za zavřenými dveřmi, stejně slyší, jak se rodiče hádají. A to se nemusí zrovna hádat či tropit „hysterické výstupy“. Děti totiž vycítí, že se děje něco negativního, i když to na první pohled není zřejmé. Může se jednat například o nepřítomné pohledy stranou či odtažitý postoj rodičů vůči sobě navzájem. Rodiče by tedy měli mít na paměti, že pokud je jejich vztah často sužován konflikty, pak to pro dítě představuje nejen zdroj stresu, ale především špatný

vzor do budoucna, jak řešit konflikty. Obecně platí, že pro zvládnutí mezilidských vztahů i v budoucnosti, potřebuje dítě vidět opakovaně vyjednávání mezi rodiči. Pokud ale rodiče řeší své spory jen „destruktivními“ hádkami, může i dítě v budoucnosti řešit konflikty podobným způsobem. Únavné spory, které často přetrvávají i po rozvodu, dítě ještě více traumatizují (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002). Po rozvodu obvykle dochází k tomu, že dítě nemá možnost pozorovat modely řešení určitých situací. Nicméně nemusí to být pokaždé. Předpokladem ale je, aby spolu rodiče spolupracovali ve věcech týkajících se dítěte i nadále po rozvodu (WARSHAK 1996).

Bohužel existuje mnoho manželských párů, které se nedovedou rozejít slušně. I nadále po rozvodu pokračují spory o děti, o majetek atd. A přesto, že rodiče vědí, že nemají své děti zatahovat do vzájemných konfliktů, často se tak děje. Na tento problém poukazuje řada autorů, například Plaňava (1994), který popsal modelové situace, které se vyskytují nejčastěji:

- *Dítě jako pošťák* – tato situace může nastat v době manželské krize, když spolu manželé nechtějí mluvit. Dítě pak používají jako posla, který „lítá“ mezi rodiči a vyřizuje to, co ten druhý vzkázal.
- *Dítě jako vrba a udělovatel odpustků* – jeden z rodičů si z dítěte udělá svého důvěrníka. Stěžuje si a sděluje mu všechny své pocity, aniž by bral ohledy na věkovou zralost dítěte. Na dítě se tak nahnou problémy dospělých, které vzhledem k jeho zralosti nemůže pochopit. Tohoto manévru může být užito i jako prostředku pro ospravedlnění nebo zmírnění pocitu viny. Bývá to většinou v případech mimomanželského poměru rodiče.
- *Dítě jako laso* - reprezentuje to situaci, při níž partner využívá dítě k tomu, aby přitáhl zpět partnera, který se mu vzdaluje. Například matka řekne otcí: „Nemůžeš nikam jet, naše dcera tě potřebuje“.
- *Dítě jako lano* – rodiče se o dítě přetahují. Skrývají ho, zapírají, jen aby dítě neměl ten druhý. Může být i psychické – například: „pokud nepojedeš k tatínkovi, tak pojedeme na výlet“.
- *Dítě v konfliktu loajality* – tento manévr lze také pokládat za přetahování. Rodič vydírá dítě tím, že pokud se sejde s druhým rodičem, tak bude smutný apod.
- *Dítě jako rukojmí* – jeden z rodičů chce něco získat. Jako prostředek k získání využívá dítě, čímž druhého rodiče zraňuje.

Je patrné, že rozvod má mnohem větší dopad na děti v těch případech, kdy neustále pokračují spory mezi rodiči nadále po rozvodu. Vlivem neustálých konfliktů a mnoha soudních procesů řešících péči o dítě, majetkové vyrovnání apod. se stupňuje frustrace dítěte, je narušena jeho duševní rovnováha, což se pak promítá do různých oblastí vývoje dítěte (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

2.4 Reakce dětí na rozvod v závislosti na jejich věku

V této kapitole bych chtěla nastínit, jak rozvod a s ním související změny zasahují do jednotlivých vývojových etap dítěte, případně jak na tyto události dítě reaguje. Zároveň bych ráda stručně uvedla charakteristiku jednotlivých etap.

Každé dítě bez ohledu na jeho stáří potřebuje rodinu, která má pevné základy, a ve které se žije dle zaběhnutých zásad a zároveň zde může najít klid. To vše je velice důležité pro jeho pocit bezpečí (BACUS 2004).

Již kojeneček je schopný vycítit napětí, které se odehrává v rodině. (MATĚJČEK a DYTRYCH 1992). U zcela malých dětí je nutné předpokládat, že jejich rozumové chápání, porozumění významu řeči a schopnost řešit vztahové problémy jsou na nižší úrovni. Naopak ale dítě dokáže lépe vnímat pohyby, gesta jednotlivých lidí, rozlišovat tóny hlasů svých blízkých. Tyto a mnoho dalších signálů, které se dítě postupem času učí lépe rozlišovat, jsou také důležité pro utváření jeho životní jistoty. V závěru kojeneckého věku si dítě utváří bezpečný a jistý vztah k lidem, kteří jsou v jeho osudu hluboce angažováni. Další důležitá vývojová etapa přichází koncem druhého a během třetího roku, kdy se vytváří vědomí vlastního já dítěte ve vztahu k těmto lidem. Toto období je klíčové pro utváření jeho základních postojů k sobě samému, ale také i k okolnímu světu (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

Předškolní věk je velmi důležité období z hlediska výchovy. Dítě postupně překračuje hranice rodiny, některé začíná chodit do mateřské školy, a ta ve výchově dítěte hraje mimořádnou roli. Předškolní věk je obdobím vysoké sugestibility – dítě si osvojuje domácí řád, rodinné zvyklosti, prostředí rodinného soužití. Tudíž všechno to, co se bude odehrávat doma, bude brát jako samozřejmost. Jestliže se tedy v rodině vyskytují konflikty a na ně navazující problematické rodinné vzory, může tu být nebezpečí, že si je zapracuje do svého

řádu. Bohatá fantazie dítěte si napětí a konflikty v tomto období zpracovává po svém (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

Rodina je i v této etapě nejdůležitějším prostředím, které zabezpečuje primární socializaci dítěte (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006).

Již výše bylo několikrát zmiňováno, že dítě si může odchod rodiče klást za vinu, a to se může stát zejména v předškolním období, jelikož dítě věří, že je středem všeho. Většinou k tomu bývá přidružená i ona starost, že pokud odešel tatínek, tak může odejít i maminka, z čehož pak může vzniknout přílišné ulpívání na rodiči, případně může dojít i k regresivnímu chování dítěte, ve smyslu ztráty schopnosti kreativně si hrát, výjimkou nejsou ani zlé sny a pomočování. Takové dítě je pak plačtivé a ustrašené. Také je důležité, aby si rodiče uvědomili, že malé dítě nemá ještě rozvinutý smysl pro čas, tudíž pokud mu někdo řekne, že například otce uvidí v sobotu, nedokáže si to představit. Tato informace je pro něj bezvýznamná. Tyto děti jsou příliš malé na to, aby rozuměly pojmu rozvod, avšak pocity osamělosti a opuštěnosti už chápou. Nedokážou ještě vyslovit tak složité pocity, jež zažívají. Proto je často vyjadřují pláčem nebo i zlobením (SMITH 2004). Lze tedy dodat, že *„rozvod rodičů vede ke ztrátě pocitu bezpečí a zvyšuje tendenci dosáhnout potvrzení potřebné jistoty jakýmkoli způsobem“* (VÁGNEROVÁ 2005, s. 210).

Školní věk: dítě se podřizuje nové roli – „školák a spolužák.“ Tomuto období můžeme rozumět jako oficiálnímu vstupu do společnosti. Škola má vliv na následný rozvoj dětské osobnosti. Změna nastává nejen v prožívání dětství, ale i v jeho sebehodnocení. Dítě se dostává pod vliv jiné instituce, než jakou je rodina, ale i tak je pořád základním prvkem identity školáka, a to zejména v mladším a středním školním věku. Škola klade na dítě nemalé nároky. Povinností dítěte je dodržovat pravidla a chovat se určitým způsobem (VÁGNEROVÁ 2005). Autoři Langmeier a Krejčířová (2006) také hovoří o nárocích, které jsou kladeny na děti při nástupu do školy. Tyto nároky se stále stupňují a na schopnosti dítěte či jeho rodinné prostředí je brán jen malý zřetel.

Školní období se ještě zpravidla dále dělí. Například Matějček (MATĚJČEK In LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ 2006, s. 119) tuto etapu rozděluje na mladší školní věk (zhruba 6-8 let), střední školní věk (přibližně 9-12 let) a starší školní věk (překrývá se s pubescencí). Podobné dělení používá i Vágnerová (2007) – raný školní věk (6-7 let), střední školní věk (přibližně od 8-9 do 11-12 let), starší školní věk (jedná se o období 2. stupně, které končí zhruba 15. rokem, tj. do ukončení docházky na základní školu). Naproti tomu autoři

Langmeier a Krejčířová (2006) používají rozlišení pouze na mladší (od 6-7 do 11-12 let) a starší školní věk (zhruba do ukončení povinné školní docházky).

Mladší školní věk: zde dochází k posilování identifikace dítěte s rodičem stejného pohlaví (VÁGNEROVÁ 2005). V této fázi začíná dítě rozumět pojmu trvalosti. Na jednu stranu stále doufá v návrat rodiče, ale časem pochopí, že už se to nestane (SMITH 2004). Avšak víra v to, že se k sobě rodiče navrátí, může v některých případech přetrvávat až do dospělosti.

Střední školní věk je mimořádně důležité období z pohledu rodinných vztahů. Začíná se zde projevovat tzv. *instinktivní rodičovské chování k malým dětem*², a také se dítě identifikuje se svou životní rolí. Definitivně dochází k akceptaci maskulinity či feminity (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002). Matějček a Dytrych (1992, 1999) označují toto období jako kritický věk. V této etapě dítě velice špatně nese rodinné krize. Adaptabilita na změny ve složení rodiny je zde velice problematická, tím je myšleno, že se dítě může hůře vyrovnávat například s příchodem nové otcovy přítelkyně apod. Nedostatek vlastních zkušeností mu brání, aby se s tímto stavem lépe vyrovnalo.

Matoušek (2003) uvádí, že dítě se v mateřské škole, poté i ve škole porovnává s ostatními dětmi, porovnává jeho rodiče s učiteli a postupem času srovnává svou rodinu s rodinami ostatními. Domnívám se, že u dítěte, jehož rodiče se rozvedli, by to mohlo vést k pocitu méněcennosti, protože se nějakým způsobem odlišuje od svých vrstevníků, kteří žijí v rodinách úplných. Dle Smith (2004) mohou u dítěte ve školním věku mít konflikty v rodině negativní dopad na jeho koncentraci při vyučování. Může tak dojít ke zhoršení školního prospěchu. Je to logické, dítě se totiž více soustředí na problémy, které se odehrávají doma. Na druhou stranu se škola může stát pro dítě útočištěm před všemi nepříjemnostmi a starostmi. Dítě se zde může odreagovat a přijít na jiné myšlenky. Dítěti může také pomoci, jestliže se svěří s problémy učiteli. Podmínkou je však důvěra dítěte k učiteli. Další možností je pomoc výchovného poradce či školního psychologa. Děti školního věku, stejně jako i děti jiných věkových kategorií, jsou smutné z rozvodu rodičů.

Dospívání má dvě fáze: *ranou* (11-15 let) a *pozdní adolescenci* (15-20 let). V této etapě dochází k souhrnné proměně ve všech složkách osobnosti (tělesné, psychické a

² Instinktivní rodičovské chování – dle Matějčka a Dytrycha (1999) se děti již v této etapě dovedou chovat k malým dětem s dospělou protektivitou, to znamená, že dokážou reagovat na jeho signály, dotýkají se ho, jsou schopni se o ně postarat. U dívek se projevuje dříve.

sociální). Je to období, kdy má jedinec docílit uspokojivého společenského statutu a utvořit si přijatelnou formu vlastní identity. Role rodiny, i přes proces osamostatňování se a postupný přechod dítěte v dospělé osobnost, je i nadále významná (VÁGNEROVÁ 2005).

Smith (2004) píše, že v průběhu adolescence a v důsledku často měnících se pocitů, dochází k proměně vize, co a proč se ve skutečnosti událo. To je spojené zčásti s jejich pochopením rozvodu a vlastní účasti v něm, ale zčásti i tím, jak se chovají lidé, kteří jsou pro ně významní.

Dospívající již řeší otázku vlastní budoucnosti. Mohou se strachovat, zda dokážou navázat a zvládnout blízký vztah, případně ho udržet a také zda dosáhnou vůbec někdy toho, aby byli šťastní. Někdy se od svých starostí snaží odpoutat ve skupině vrstevníků, a tím si tak udržují odstup od situace, která se odehrává doma. Avšak v období rozvodu to může vést ke značným potížím (SMITH 2004). Zde hrozí nebezpečí, že se adolescent může dostat pod vliv špatné party. Například může začít užívat drogy, alkohol. Je to vlastně forma úniku od reality.

2.5 Další faktory ovlivňující reakci dětí

Kromě věku dětí a chování rodičů existují ještě další okolnosti, které mají vliv na reakci dítěte. Mezi ně patří povaha dítěte, jeho osobnost před rozvodem, dále pak ekonomické faktory a geografická stabilita rodiny a v neposlední řadě je to i pohlaví dítěte. Je zvýšená pravděpodobnost, že následkem rozvodu, bude dítě reagovat agresivně, impulsivně, negativně a může mít problémy s kázní. Zranitelnější jsou chlapci, u kterých je vyšší riziko problematického chování doma, ve škole, ale mohou mít obtíže i při kontaktu s vrstevníky. Dívky budou pravděpodobně více trpět depresemi a uzavírat se do sebe (WARSHAK 1996).

Obtíže chlapců nejsou spojeny jen s rozvodem, ale i tím, že jsou svěřeni do péče matky a otec s nimi udržuje nepravidelný či dokonce žádný kontakt. V tomto jsou zvýhodněné dívky, protože s nejvyšší pravděpodobností budou svěřeny do péče matky, která pro ně představuje vzorový model (SMITH 2004).

Rozvod může způsobit i zhoršení školního prospěchu, což už bylo řečeno výše. I zde můžeme pozorovat rozdíl mezi chlapci a dívkami. U děvčat bývá zhoršení ve škole méně znatelné. Dívky se totiž uzavírají více do sebe, jejich chování nebývá tak nepřiměřené jako u chlapců. Právě chování se také promítá do prospěchu dítěte. Pokud učitel neví o trápení dítěte nebo nemá pochopení pro tuto situaci, pak dochází ke zhoršení ve škole. Avšak tíseň a s ní

spojené obtíže se soustředěním se vyskytují stejně u dívek jako u chlapců (MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

2.6 Kontakt s rodičem a členy širší rodiny po rozvodu

Statisticky je nejčastěji po rozvodu dítě svěřováno do péče matky a otec se z domácnosti odstěhuje. Kontakt dítěte s otcem probíhá obvykle v době stanovené soudem (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009; YABLONSKI 1995).

Typickou emocí, která všechny děti spojuje v období rozvodu a kterou prožívají všechny bez ohledu na jejich věk a pohlaví, je smutek. Dítě se musí vyrovnat s mnoha změnami. Tou nejdůležitější je ztráta každodenního kontaktu s jedním z rodičů. Může dojít i k omezení kontaktu s příbuznými ze strany nepřítomného rodiče. Při změně místa bydliště obvykle dítě mění školu, přijde o své kamarády a prostředí, na které bylo zvyklé. Tyto změny dítě vnímá jako ztrátu a jejím zásadním projevem bývá právě smutek (SMITH 2004).

Smutek se ještě více stupňuje v případech, jestliže je po rozvodu kontakt s rodičem minimální anebo ke kontaktu vůbec nedochází. Tento jev se častěji objevuje u otců. Otázkou zůstává, proč se tomu tak děje. Odpovědí existuje více. Jedním z důvodů mohou být bolestné vzpomínky, které vyvolává návštěva dítěte, otec si tak vlastně uvědomuje, o co přišel. Stejně tak bolestné bývá následné loučení, a to jak pro dítě, tak i pro otce. Existují i případy otců, kteří se se svými dětmi nestýkají vůbec. Důvodem mohou být traumatické pocity, které souvisí s rozvodem. Avšak ne vždy mohou za omezení kontaktu s dětmi jen otcové. Mnohdy jsou to matky, které omezují či dokonce nepovolí kontakt otce s jeho dětmi. Jednou z příčin může být obava o bezpečí dětí, dále pak matka nepovolí návštěvu otce jen proto, aby svého bývalého manžela potrestala. Neuvědomují si však klíčový význam otce pro jeho děti. Jiné matky zastávají názor, že rozladěnost na začátku návštěvy a smutek při loučení má nepříznivý dopad na psychiku dětí (WARSHAK 1996). Matky nebo i otcové si mohou myslet, že když dítěti nepovolí kontakt s druhým rodičem, tak dítěti pomohou. Dítěti však spíš ubližují. Domnívám se, že smutek při loučení s rodičem je logický. Protože dítěti velice pomalu utíká čas, kdy nemůže být s rodičem, kterého tolik miluje.

Proto poměrně častou reakcí po rozvodu je i deprese. Dítě se cítí opuštěné, nešťastné, nemá zájem o věci, které mu dříve činily radost, výjimkou není ani nízké sebevědomí, kterým dítě často trpí (SMITH 2004). Podstatné je, že vidět otce či matku 4 dny v měsíci (někdy je to

i méně), dítěti opravdu nestačí. Rozhodně tak nemůže být uspokojena většina potřeb dítěte ve vztahu k rodiči (WARSHAK 1996). Rodič, který s dítětem nežije, má pak jen velmi malý prostor k tomu, aby zasáhl do výchovy dítěte. I Plaňava (1994) hovoří o problematice výchovného působení po rozvodu. Nestačí, když si nepřítomný rodič se svým dítětem občas něco popovídá. Pro výchovné působení je zásadní přítomnost rodiče doma, což se po rozvodu obvykle neděje. Bakalář (2006) uvádí rizika, kterými mohou být děti ohroženy v případě, že neudržují bezproblémový styk s rodičem, který s nimi nežije:

- Riziko dramatického vývoje, případně „pohromy“ pro domácnost matka – dítě – zde uvedu jen některé příklady – matka se může dostat do finanční tísně, která je zapříčiněna ztrátou zaměstnání; může se stát závislou na alkoholu a lécích apod.
- Riziko vzniku syndromu zavrženého rodiče – viz podkapitola 2.9
- Riziko nepříznivého vývoje dítěte - zde se autor odvolává na výzkum badatelky O’Neillové (2002) – konkrétně zde popisuje problémy, které se mohou vyskytnout u dětí, kteří žijí bez svého otce – například mohou začít užívat návykové látky, mohou se dopouštět přestupků apod.
- Autor uvádí ještě další rizika – například dítě se může nechat jedním či druhým rodičem korumpovat, protože je to pro něj výhodné. S rodiči manipuluje – nechává se uplatit dárky za pozdní příchod rodiče apod.

Bakalář (2006) uvádí, že tato rizika se snižují, pokud rodič s dítětem udržuje pravidelný kontakt a samozřejmě, že mezi sebou mají láskyplný vztah.

Autoři Matějček a Dytrych (1992) uvádějí, že nejvhodnější formou styku rodiče s dítětem, je volné zachování rodinných vztahů. To znamená, že manželé jsou již rozvedeni, ale oba připouští, že jsou rodiči i nadále, a že je třeba rodičovský vztah k dítěti udržet. Ke styku s dítětem pak dochází po domluvě obou partnerů. Toto je asi nejvhodnější řešení, jelikož do takovéto domluvy nemusí zasahovat soud. Rodiče i dítě jsou tak uchráněni od mnoha nepříjemností.

V zotavení po rozvodu mohou být nápomocni prarodiče či jiní členové širší rodiny. Po rozchodu jsou rodiče zaneprázdněni citovými obtížemi souvisejícími s rozvodem a většinou nejsou schopni po nějaký čas se plnohodnotně věnovat svým dětem. Problémy jim činí zejména radostné reakce, a to i ty, které se týkají jejich dětí. Dítě samo sebe chápe jako přední zdroj radosti svých rodičů, od čehož se odvíjí i jeho sebeúcta. Ta je právě snižována

v důsledku dočasné neschopnosti svých rodičů pozitivně reagovat. Klíčovou roli zde hrají prarodiče, pro které jsou bezpochyby vnoučata radostí. Právě babička s dědečkem mohou být tou oporou, která dětem pomůže překonat toto těžké období. Jestliže je manželství prarodičů bezproblémové, tak je to pro děti velice pozitivní zkušenost, protože zde mohou vidět tolik důležitý vzor dlouhodobého a prosperujícího vztahu (WARSHAK 1996). O tuto oporu mohou děti přijít, pokud jeden z rodičů zabraňuje kontaktu s prarodiči ze strany druhého rodiče, i když dítě je má rádo. Děti nechápou, co se děje, proč musí potlačovat své city k někomu, koho mají rády, a u koho se cítí dobře. Často své kladné city k prarodičům musí zatajovat, aby se na ně matka nehněvala. Zapírání kladných citů se však neblaze projeví na rozvíjení jejich osobnosti (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

2.7 Příchod nového partnera a nevlastních sourozenců

Dítě, které se již muselo vyrovnat s několika změnami ve svém životě, musí podstoupit i další zkoušky, a to v případě, kdy na „scénu“ vstupují noví partneři jeho rodičů. V některých případech si sebou partner přivádí i své děti z předchozího vztahu.

Dítě se setkává s pojmem „nevlastní“. Obvykle ho chápe jako negativní označení. Tento pojem vyvolává pocit, že nevlastní matka či otec jsou vlastně něco nevídaného. A označení pro nevlastní matku – „macecha“ a pro nevlastního otce – „otčím“ rovněž nenaznačuje nic pozitivního (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

I Yablonski (1995) potvrzuje skutečnost, že nevlastní rodiče bývají vnímáni často negativně. Konkrétně se jedná o to, že ještě obvykle převládá přesvědčení, že nemůže být kvalitativně porovnávána péče o dítě biologického rodiče s péčí rodiče nevlastního.

A v mnoha případech děti opravdu vnímají příchod nových partnerů do rodiny opravdu negativně, aniž by si uvědomily, že právě nový partner může později zaujmout místo rodiče, který odešel a o své děti nejeví zájem. Nový partner se tak může stát důležitým článkem rodiny. Z tohoto důvodu bych zde chtěla zmínit, že existuje rodičovství biologické a psychologické³, o čemž píše Matějček a Dytrych (1999). Dle obou autorů se tyto dva druhy rodičovství vyskytují většinou souběžně, ale mohou existovat i každý zvlášť. Jedná se o

³ Zjednodušeně by se dalo říci, že Matějček a Dytrych (1999) koexistencí biologického a psychologického rodičovství myslí, že biologičtí rodiče své dítě nejen zplodí, ale podílí se i na výchově dítěte a starají se o něj. Nicméně nemusíme být biologickým rodičem, abychom mohli přijmout „cizí“ dítě, pečovat o něj s láskou a podílet se na jeho výchově.

případy, kdy rodič své dítě opouští. Tento rodič je sice biologickým rodičem, ale psychologické rodičovství zde chybí.

S jedním takovým případem pouze biologického rodičovství jsem se setkala v praxi. Jedná se o sedmiletou L, jejíž rodiče se rozešli ještě předtím, než se narodila. Avšak její matka zjistila, že je gravidní až ve druhém trimestru. Toto těhotenství bylo neplánované. Její rodiče se rozhodli, že zkusí vztah obnovit, aby dítě vyrůstalo v úplné rodině. Otec měl z předchozího manželství ještě dvě dcery a s narozením svého dalšího potomka nepočítal. I přesto však toužil po synovi. V období před narozením L. a nějaký čas po porodu se snažil starat se o své dítě, avšak ihned po narození vyjádřil své rozhořčení nad tím, že se mu „opět“ narodila dcera. Když bylo L. 6 měsíců, její rodiče se opět rozešli. Otec svou dceru skoro nenavštěvoval a následně se u soudu své dcery zřekl.

L. si na svého otce vůbec nevzpomíná, důkazem je obrázek rodiny (viz příloha č. 1), který měla namalovat a popsat ve škole. Nakreslila i otce, avšak jméno napsala jiné. Když se jí matka zeptala, proč tam má toto jméno, tak odpověděla, že si ho vymyslela, protože si to jméno nepamatuje.

Obecně platí, že dítě za své rodiče považuje ty, u kterých pocítuje mateřské a otcovské chování vůči němu. Pro dítě není důležité nějaké úřední potvrzení, ale to, že mu jeho rodiče poskytují podporu a jistotu při seznamování s okolním světem. I z toho důvodu mohou být pro dítě důležití i nevlastní rodiče, a to například při již zmíněném přerušení kontaktu některého z rodičů po rozvodu. Zároveň je nutné si uvědomit, že adaptabilita dítěte na nové partnery jejich rodičů je individuální záležitostí (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Již bylo zmíněno, že v našem právním prostředí jsou děti ve většině případů svěřovány do péče matce. Dítě proto může na matce někdy až příliš ulpívat, což může v důsledku ztížit situaci budoucímu partnerovi. Dítě na něj může začít žárlit, protože matka najednou věnuje pozornost nejen dítěti, ale i novému partnerovi. I proto vztah s nevlastním rodičem nemusí být kladný. Dítěti nějaký čas trvá, než si zvykne. Avšak i tak bude mít zásadní postavení vždy otec vlastní (VÁGNEROVÁ 2005).

Nevlastního otce akceptují lépe děti mladší než starší a také je tu rozdíl v akceptaci mezi dívkami a chlapci. Dívky totiž nového matčina partnera přijímají lépe než chlapci. Vazba na otce u chlapců i dívek vzniká již od nejranější etapy psychického vývoje dítěte, což je samozřejmě podmíněno přítomností otce. Nevlastní otec vstupuje do života dítěte obvykle až v pozdější vývojové etapě a v této době už má dítě vytvořené určité postoje. Navíc

jejich vztah se vytváří většinou podněcováním ze strany matky, nevzniká tedy samovolně, jako je tomu u vlastního otce. Jestliže vstoupí do soukromí rodinného soužití někdo „cizí“, tak se to týká otázky již zmiňované identity dítěte, ne povrchní adaptability. Zejména u dětí mladších může „cizí člověk“ vyvolat pochybnosti a dokonce i úzkost (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Existují faktory, které přijetí nových partnerů rodičů ovlivňují, jak již bylo výše uvedeno. Mezi nejdůležitější patří stáří a pohlaví dítěte. Důležitou roli hraje i spokojenost matky v novém vztahu, osobnost rodiče a vztah k dítěti, samozřejmě i osobnost nového partnera. Významnou roli hraje také čas, který uplynul od rozvodu a doba, kdy přišel nový partner do rodiny. A v neposlední řadě také to, jaký postoj zaujme „nepřítomný“ rodič k novému partnerovi. Toto platí, jak v případě výhradní péče matky, tak i otce (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Větší obtíže mohou vzniknout při akceptaci nevlastní matky, jelikož je to právě většinou žena, která určuje běh domácnosti. Pokud je dítě zvyklé z domova na něco jiného, může nové uspořádání domácnosti odmítat. Většinou se tak děje u dětí starších, především jsou to dívky, které považují „macechu“ za rivalku. Velmi těžce může nést situaci s nevlastní matkou i biologická matka dítěte, která velice špatně snáší představu, že se jí o dítě stará cizí žena. Matka se obává zejména toho, že dítě začne preferovat více nevlastní matku než ji. (SMITH 2004)

Neméně obtížným úkolem pro děti je mnohdy i akceptace nevlastních sourozenců, mohou je považovat opět za rivaly, se kterými musí bojovat o rodičov přízeň. Kromě nesnází s akceptací nového partnera, se často objevuje ještě jiný problém, a tím je spojení dětí ze dvou rodin do rodiny jedné. Pro děti může být těžko akceptovatelné například to, že se musí dělit o svůj vlastní pokoj se svým nevlastním sourozencem. Jiným zdrojem potíží může být právě ono soupeření o přízeň rodiče, kdy se mezi sebou děti hádají o to, čím je to rodič, poskytování důkazů, koho má víc rád apod. (SMITH 2004). Další poměrně častá varianta je, že rodič má po rozvodu s novým partnerem či partnerkou další dítě. Vztah k novému sourozenci je závislý na vztahu, jenž si dítě utvořilo k novému partnerovi (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999).

Je nezbytné dát dítěti dostatek času, aby se dokázalo vyrovnat se všemi změnami v jeho životě. Nedobрым zvykem dospělých často naopak bývá vše uspíšit, aniž by si uvědomovali, že dítě potřebuje mnohem více času (MATĚJČEK a DYTRYCH 1999). Plaňava (1986) je stejného názoru, že od počátku nevlastního rodičovství se musí na dítě

působit obezřetně a taktně. Autor dále uvádí, že čím je dítě v době vzniku nové rodiny starší, tím více je opatrného jednání třeba.

2.8 Vliv rozvodu v dospělosti

Dosažení dospělosti je spojováno s osamostatněním jedince. Ustává jeho závislost na původní, orientační rodině. Tím, že dochází ke komplexní proměně osobnosti, mění se i jeho vztah k lidem, což se promítá i do role profesní. To ona utvrzuje soběstačnost jedince, která má vliv na jeho identitu. Slouží jako prostředek seberealizace a uspokojení potřeby nezávislosti. Dospělý člověk již dokáže zvládnout soužití s partnerem. To znamená, že by měl být schopen přijmout i potřeby partnera a sladit je s potřebami svými. Jakmile se i on dostává do rodičovské role a je schopný plnit požadavky, které se od něho, jako od rodiče očekávají. Podmínkou přiměřeného vývoje je především získaná zkušenost, která se v dospělosti promítá v profesní, partnerské i rodičovské roli. Pro pojetí vlastní dospělosti je podstatná zkušenost s chováním dospělých v dětství. Představuje pro něj modely chování, které ho ovlivňují, aniž by si to plně uvědomoval (VÁGNEROVÁ 2007).

Obecně platí, že rozvod může mít negativní dopad i v dospělosti dítěte. Kratochvíl (2009) uvádí, že stávající konfliktní poměry zastupují opakování konfliktních situací z předešlé doby. To znamená, že na partnera jsou přenášena očekávání, která je nemožné splnit, jelikož mají původ v infantilní touze po dokonalých rodičích. Dále autor poukazuje na to, že člověk má neuvědomělou tendenci opakovat v manželství modely, které zažil ve své orientační rodině. A pokud se neshodují s modely partnera, může to vést k potížím v manželství.

Rovnováha dospělého člověka je závislá na přiměřeném uspokojení v partnerské, rodičovské a profesní roli (VÁGNEROVÁ 2007). Právě tyto tři oblasti mohou být ohroženy následkem rozvodu. Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že pokud byl model manželství v orientační rodině defektní, je dítěti znesnadněna následná adaptace v jím zakládané rodině. Dle těchto autorů je větší pravděpodobnost, že harmonické manželství nalezneme u dospělých jedinců, kteří prožívali radostné dětství a jejich vztah k matce i k otci byl pozitivní. Warshak (1996) též zmiňuje důležitost rodičovské harmonie. Dále zmiňuje riziko u dívek, které vyrůstají bez otce. Dívka, která se cítí opuštěná svým otcem, spatřuje v příštích setkáních s muži určité obavy a podezření. Pocit strachu lze snížit dobrými vztahy s jinými muži v jejím

životě – nápomocni mohou být například dědeček, strýc apod. Avšak mnohdy tato nedůvěra k mužům přetrvává i v dospělosti. Bacus (2004) tvrdí, že stejně tak potřebuje otce i syn, aby se mohl i on stát skutečným mužem.

2.9 Syndrom zavrženého rodiče

Tento termín poprvé použil a popsal americký psychiatr Richard A. Gardner v 80. letech minulého století. Pojmenoval jej jako „Parental Alienation Syndrom“ (zkratka PAS)⁴, v češtině tedy syndrom zavrženého rodiče (BAKALÁŘ 2002, 2006).

„Syndrom zavrženého rodiče (dále jen SZR) je porucha, která vzniká především v souvislosti se spory o svěřeni dítěte do péče. Jejím hlavním projevem je kampaň dítěte za očernění rodiče, kampaň, která nemá odůvodnění. Je výsledkem kombinace indoktrinace programujícího rodiče a vlastních příspěvků dítěte k očernění druhého rodiče. Jestliže je skutečně přítomné zneužívání a zanedbávání dítěte ze strany rodiče, může být nenávisť dítěte oprávněná a nelze ji tedy vysvětlit jako SZR“ (GARDNER 1998, s. XX). Kratochvíl (2009) definuje SZR takto: rodič, který má dítě ve své péči, popouzí dítě proti druhému rodiči. Dochází k oslabení kontaktu mezi dítětem a rodičem, dítě se postupně odcizuje čím dál víc. Gardner charakterizoval diagnostické příznaky SZR (GARDNER 1998, s. XXV):

- Kampaň za očernění – dítě je schopno bez zábran neuctivě hovořit o druhém rodiči
- Slabé, absurdní nebo nepřesvědčivé zdůvodnění zavrhování – dítě uvádí absurdní důvody, proč došlo k odcizení s druhým rodičem.
- Nedostatek ambivalence – dítě akceptuje pouze rodiče, který s ním „manipuluje“, druhý rodič je špatný.
- Fenomén „nezávislého mínění“ – dítě říká, že odmítání rodiče je jeho rozhodnutím.
- Reflexivní podpora zavrhuujícího rodiče v rodičovském konfliktu
- Absence pocitu viny nad krutým jednáním a vykořisťováním vůči zavrženému rodiči
- Používání vypůjčených scénářů – dítě používá výrazy, které jsou vzhledem k jeho věku neobvyklé.
- Rozšíření nepřátelství na přátele a rodinu zavrženého rodiče

⁴ „PAS“ je zkratka i pro poruchy autistického spektra (THOROVÁ 2006).

Gardner dále uvádí několik pojmů souvisejících se SZR a jejich možné varianty. Jedním z pojmů je například „programming parent“ (programující rodič) nebo „alienating parent“ (zavrhující rodič). Dalším pojmem je „alienated parent“ (zavržený či odcizený rodič). Pro průběh, ve kterém dochází k odcizování/zavrhování rodiče, je typické, že na počátku je dítě „programováno“ (ovlivňováno) rodičem proti rodiči druhému. Dítě toto „programování“ začne postupem času akceptovat. Pak už dochází k již zmíněnému scénáři. Odmítá styk s druhým rodičem a prezentuje to jako svůj názor. Dítě se již aktivně zapojuje do „kampaně“ proti rodiči a odmítá ho (GARDNER 1998). Zároveň je však užití termínu SZR velmi problematické. Například Gjuríčová (In Právo a rodina 2005) v časopise Právo a rodina upozorňuje na problematický překlad termínu „Parental Alienation Syndrom“. Konkrétně pojem alienation je přeložen jako zavržení, což je poněkud nepřesné. Přesnější výklad je odcizení – v takovém případě by se tedy dítě rodiči odcizilo. Naproti tomu pojem zavržený rodič je poměrně zavádějící. Může nás to vést k nepřesnému porozumění, a v tom případě také k nesprávně formulovaným otázkám. Pojem „zavržený rodič“ v nás může vzbuzovat například takové otázky, jako: „je tento rodič obětí nebo se něčím provinil?“ Gjuríčová (In Právo a rodina 2005) dále poukazuje na fakt, že SZR není diagnóza, i když Gardner užívá jazyk individuální diagnózy. Nenachází se totiž v mezinárodním seznamu diagnóz. Navíc opomíjí fakt, že odcizení vzniká za velmi rozdílných okolností. Gardnerova interpretace tohoto jevu je tak velice sporná.

Dle Černé (2001) vydalo MPSV zkrácenou verzi Gardnerovy knihy „Syndrom zavrženého rodiče“ a sociální pracovníci, kteří pracují s rodinou v procesu rozvodu, se s ní měli seznámit. To znamená, že by měli být v této problematice proškoleni. Český helsinský výbor za podpory MPSV (HELCOM 2008) realizoval monitoring soudcovské praxe, v němž se mimo jiné zaměřili na diagnostiku SZR. Z 21 navrácených dotazníků vyplynulo, že v 17 případech byla zjištěna určitá forma programování. Dále bylo zjištěno, že chybí alternativní postupy, jak tomuto jevu zabránit (v zahraničí je využíváno reintegračních center⁵). U nás zatím tato centra zřízena nejsou, ale známý je medializovaný příběh Terežky. Ta byla původně umístěna na psychiatrii v Motole, což vyvolalo kritiku ze strany veřejnosti. Pak byla přemístěna do Olivovy dětské léčebny.

⁵ Dle Bakaláře (2006) se jedná terapeutický pobyt většinou na venkovské farmě, kde spolu tráví čas dítě se zavrženým rodičem pod vedením terapeuta.

Nicméně je nutné říci, že i když se odborníci nemohou shodnout na existenci tohoto jevu, tak příznaky nenávisti vůči rodiči v dětství neznačí zdravý vývoj emocionality, a je rizikem pro další vývoj dítěte (PROCHÁZKOVÁ In Psychologie 2007). Řada odborníků je toho názoru, že popouzení dítěte je obrovskou zátěží a ohrožením pro jeho zdárný vývoj (např. MATĚJČEK a DYTRYCH 2002).

2.10 Adaptace dětí z rozvedených rodin

V předchozích podkapitolách jsem se věnovala jevům, které se často vyskytují při rozvodu a zhoršují jeho dopad na dítě. Řada odborných prací se zabývá schopností adaptace dětí z rozvedených rodin. Jinak řečeno, jak se přizpůsobují nové situaci (například začleňování se do kolektivu, vztah se spolužáky apod.). Touto problematikou se zabýval již Trnka (1974). Ve své studii došel k následujícím závěrům:

- Horší adaptovanost byla zjištěna u dětí, které byly popouzeny proti jednomu z rodičů. Trnka považuje popouzení jako závažný, možná i primární faktor, jenž zhoršuje adaptovanost dětí.
- Zřetelně horší stupeň adaptovanosti se objevil u dětí, které byly přítomny u velmi intenzivních rozporů mezi rodiči.
- Za nejvýznamnější faktor, který pozitivně ovlivňuje adaptovanost dětí, považuje Trnka to, jestliže je dítě ve svém okolí citově fixováno na osobu, o kterou se může opřít. Nejlepší je samozřejmě matka či otec, ale mohou to být i prarodiče nebo dokonce i učitel dítěte.
- Lepší adaptovanost se projevila i u dětí, které žily v domácnosti s nevlastním rodičem a udržovaly s ním dobrý vztah.

Trnka (1974) k těmto bodům dodává, že mají sloužit jak rodičům, tak i odborníkům, kteří s těmito dětmi pracují. Jde tu totiž o celkový vývoj dítěte. Pokud zamezíme vzniku těchto škodlivých jevů, jako jsou destruktivní konflikty, popouzení apod., nemusí mít rozvod pro dítě tak negativní důsledky.

3. TYPY POROZVODOVÉHO USPOŘÁDÁNÍ

3.1 Výhradní péče matky versus výhradní péče otce

Názory na svěřování dětí do péče se poměrně liší. V posledních letech se rozmohla diskuze o diskriminaci otců v porozvodovém uspořádání. Na toto téma byla sepsána řada prací, jejichž autory byli například Warshak, Bakalář, Černá a další. Poukazují především na problematiku tradičního pojetí úpravy poměrů nezletilých dětí (většina dětí po rozvodu svěřena do péče matky).

V první kapitole jsem již psala o historii a současnosti rodiny. Zde bylo řečeno, že se postavení mužů a žen proměňovalo. Ke změnám však došlo i v postavení muže jako otce a ženy jako matky. V minulosti neměly matky de facto žádná práva. Otec byl považován za ochránce dítěte, který hrál důležitou roli v jeho přípravě na život. V 18. století panoval názor, že ji nemůže zastávat žena, jelikož její izolace od společnosti byla až příliš velká. Ona sama potřebovala být chráněna mužem. První změna nastala až v 19. století. Objevil se názor, že existují specifické potřeby dětí, které dovedou nejlépe saturovat právě matky. Tento postoj byl nazván „*presumpci útlého věku dětí*“. Roku 1839 byl vydán zákon, který nařizoval všechny děti do sedmi let svěřit matkám. Koncem 19. a začátkem 20. století se upřednostnění matek ještě více upevnilo. První finanční dávky od otce začal soud vyžadovat v roce 1900. Význam matek zdůraznila i psychoanalýza Sigmunda Freuda. Prosazoval se i krajní názor, že péče matky je pro dítě potřebnější než péče otce (WARSHAK 1996).

I v současné době jsou děti ve většině případů svěřovány do výhradní péče matky., jak už bylo několikrát zmiňováno výše. Ročenka ministerstva spravedlnosti (PORTAL.JUSTICE 2010) tento fakt potvrzuje. Děti jsou v 85% případů svěřeny matce, otcí zhruba v 9%, do střídavé péče v 6% a ve zbylém procentu jiným osobám. Warshak (1996) hovoří o tomto jevu jako o „*kultu mateřství*“. V České republice proti tomuto jevu vystupuje například *Unie otců* nebo *Spravedlnost dětem* (BAKALÁŘ 2002).

O důležitosti otce v životě dítěte není pochyb. Oba rodiče jsou pro zdárný vývoj dítěte velice důležití, a i když je role matky v životě dítěte rozdílnější než ta otce, neznamená to, že by byla více nebo méně významná. Navíc bylo podle výzkumu zjištěno, že po psychické stránce byly výsledky dětí z výhradní péče otce srovnatelné s těmi z výhradní péče matky. Dále se ukázalo, že muž je v péči o dítě stejně kompetentní jako žena (WARSHAK 1996).

Komplikací ve výhradní péči, ať už matky nebo otce, je dokázat sladit povinnosti živitele s dostatečnou péčí o dítě (SMITH 2004). Plaňava (1986) uvádí, že po rozvodu se většině žen sníží životní úroveň. Mnohdy dochází i k tomu, že je nucena docházet i do několika zaměstnání, aby vůbec uživila sebe a dítě/děti. Často nemůže věnovat dětem tolik pozornosti, kolik by sama chtěla a hlavně kolik by děti potřebovaly. Ve výhradní péči matky či otce je pro dítě dále problematičtější již zmiňované osvojení si mužské či ženské role.

Závěrem lze říci, že velkým nedostatkem výhradní péče, ať už matky či otce je, že dítě přichází o plnohodnotný vztah s jedním z rodičů. K tomu, aby se vzájemný vztah, nejen udržel, ale i rozvíjel, nemohou stačit dva víkendy v měsíci. Přesto může být podle Matějčka a Dytrycha (2002) takto praktikovaný model péče o dítě po rozvodu psychologicky výhodný, a to v tom případě, jestliže se kombinuje s opakujícími se delšími pobyty u druhého rodiče. To znamená, že se k pravidelným návštěvám o víkendu přidá ještě například čtrnáct dní několikrát do roka. Vše je samozřejmě závislé na dohodě rodičů, zrovna tak jako na věku dítěte, případně posudku odborníka. Jeden z rodičů, který s dítětem nežije, tím dostává možnost, prožívat s dítětem jeho všední život.

3.2 Střídavá péče

Tento typ porozvodové péče o dítě je v České republice poměrně novou a dosud málo využívanou alternativou za výhradní péči některého z rodičů (ČERNÁ 2001).

Novela zákona o rodině č. 91/1998 § 26 odst. 2 uvádí: „*Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby*“.

Dle Matějčka a Dytrycha (2002) je zřejmě nejvhodnějším modelem po rozvodu volné pokračování rodinného vztahu, jak už bylo řečeno výše. Autoři uvádějí, že právě tento model může být charakteristický pro střídavou péči. To znamená, že i když se rodiče rozvedli, akceptují pokračování a zachování rodičovského vztahu k dítěti i po rozvodu. Forma a rozsah styku jsou pouze věcí dohody. Pro dítě zůstává prakticky všechno stejné, až na společnou domácnost rodičů. Dítě tedy bude například čtrnáct dní u matky a dalších čtrnáct dní u otce. A tímto způsobem se to stále opakuje. Slovník sociální práce (MATOUŠEK 2008, s. 216) uvádí, že „*střídavá péče je prevencí odcizení mezi rodičem a dítětem*“.

Je však nutné si uvědomit, že při střídavé péči se od rodičů očekává, že budou ochotni navzájem spolupracovat a dělat kompromisy. Je tedy podstatná i určitá míra flexibility. Z tohoto důvodu není střídavá péče vhodná u těch případů, kdy ještě mezi rodiči vládou spory a dohoda není možná. Při střídavé péči se také předpokládá praktická stránka věci, a to že rodiče budou bydlet blízko sebe, aby dítě mohlo navštěvovat jednu školu (ČERNÁ 2001).

Střídavá péče se setkala jak s pozitivními, tak i s negativními ohlasy. Mezi výhodu střídavé péče nepochybně patří již zmíněné zachování rodičovského vztahu obou rodičů (ČERNÁ 2001). Na druhou stranu i střídavá péče má své nedostatky. Kritikům se především nelíbí střídání domova, tedy nestálost prostředí. Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že u kojenců je stálost sociálního prostředí zcela zásadní. Domnívám se tedy, že v tomto případě by střídavá péče nebyla zcela vhodným řešením. Navíc další „komplikační“ pro střídavou péči v tomto období je kojení dítěte. Matějček a Dytrych (2002) navíc dodávají, že ve druhém roce si již dítě uvědomuje pojem „domova“. K domovu si samozřejmě přiřazuje také konkrétní lidi a místo. Je tedy zvyklé na určitou stálost. A ono střídání může vědomí domova oslabovat.

Další diskuzi ohledně střídavé péče vyvolal návrh poslance Pavla Staňka, který předložil parlamentu novelu zákona o rodině, v níž chce mimo jiné prosadit, aby se střídavá péče stala první možností volby porozvodového uspořádání. Poláková a Lienau (In Psychologie dnes 2011) tento návrh považují za zbytečný a zároveň ohrožující zájmy dítěte. Dle jejich názorů bývá střídavá péče zneužívána rodiči ve vlastní prospěch (rodič chce mít svou rodinu stále pod kontrolou) a zneužívá ji jako nástroj k trestání druhého partnera. Zejména poslední motiv se vyskytuje u případů, ve kterých došlo k rozvodu kvůli domácímu násilí. V takovém případě je střídavá péče zcela nevhodná, protože se zde otevírá prostor pro manipulaci a vydírání. Autorky poukazují na to, že základním právem každého dítěte je být se svými rodiči, není to však povinností, jejíž určitou formu tato novela zavádí. Nejdůležitější je vždy sledovat zájem dítěte, který by v případě této novely nemusel být vždy na prvním místě

3.3 Společná péče

Společná péče je stejně jako péče střídavá poměrně novým jevem. Je také využívána jen v minimálním počtu případů. Společná péče bývá obvykle řešením, jestliže i po rozvodu sdílejí rodiče společnou domácnost. Jsou rozvedeni, ale přesto vychovávají společně své dítě (ČERNÁ 2001).

I zde je základem úspěchu dohoda a vzájemná kooperace. Ještě než rozhodne soud, je doporučeno, aby se rodiče dohodli na způsobu péče a výživném (MATOUŠEK 2008).

Výhodou pro dítě v tomto případě je, že jsou rodiče oba přítomni. Prakticky se tedy pro dítě nic nemění (ČERNÁ 2001). Problémy však mohou nastat, jestliže rodiče nejsou schopni oddělit partnerství od rodičovství (MATOUŠEK 2008).

Při porovnání jednotlivých typů péče o dítě po rozvodu, zjistíme, že u každé z nich lze najít nějaká negativa, což je bohužel určitá daň za rozvod. V tomto ohledu by se tedy mohlo zdát nejlepším řešením střídavá nebo společná péče, protože nedochází k odcizení žádného z rodičů. U střídavé péče však nelze opomenout kritiku odborníků, která se týká nestálosti prostředí. Navíc u těchto dvou typů péče je potřeba spolupráce obou rodičů, což nebývá snadné. Mnoho rodičů nechce po rozvodu o druhém ani slyšet, natož s ním nadále spolupracovat při výchově dítěte. Domnívám se, že každý případ se musí posuzovat individuálně. Je třeba zvolit takový typ péče, který bude především v zájmu dítěte. Na rozhodování o svěření dítěte do péče po rozvodu se podílí jak rodiče, tak celá řada odborníků, což bude popsáno v následující kapitole.

4. PRÁCE S RODINOU V OBDOBÍ ROZVODU

Jak už bylo několikrát řečeno, rozvod je velice obtížnou etapou života, která sebou nese mnoho negativních jevů, které působí i na okolí manželů, zejména na děti. Mnohdy si to ani manželé neuvědomují nebo si to ani nechtějí připustit, že rozvod, respektive škodlivé jevy, které sebou často nese, mohou ohrozit vývoj dětí. Proto je zde řada odborníků, kteří se zabývají rozvodovou problematikou a s rodinou v tomto období pracují. Matoušek (2003) hovoří o tom, že odborná porozvodová pomoc může bývalým manželům pomoci ke zlepšení vztahů mezi nimi. Zejména se snaží zabránit opakovaným soudním sporům a přimět rodiče k dohodě o výchově dítěte a styku s rodiči. Dále se řeší samozřejmě otázky bydlení, majetku apod. Je však nutné mít na paměti, že odborníci, zabývající se rozvodovou problematikou, by měli vždy věnovat pozornost dětem, protože se jejich obtíže nemusí projevit ihned. Matoušek (2003) dále poukazuje na fakt, že největší konflikty mezi rodiči panují ohledně výchovy dítěte a styku s rodičem. Z tohoto důvodu se budu nejprve zabývat volbou optimální porozvodové péče.

4.1 Volba optimální porozvodové péče

V minulé kapitole jsem popisovala typy porozvodové péče. Je patrné, že tato volba není nikterak snadnou záležitostí. Úplná fungující rodina totiž zajišťuje dítěti jeho psychické potřeby. U neúplné rodiny to bývá obtížnější (MATĚJČEK a DYTRYCH 1992). Je tedy nutné, aby byl zvolen takový typ porozvodové péče, která bude pro dítě, co nejlepší a bude vyhovovat jeho potřebám.

Problematika úpravy poměrů nezletilých dětí je legislativně ukotvena v zákoně o rodině 94/1963 Sb. a jeho novele 91/1998 Sb. Dalšími důležitými legislativními dokumenty v této problematice jsou Úmluva o právech dítěte, Listina základních práv a svobod, Občanský soudní řád. Je nutné zmínit, že řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí předchází procesu, ve kterém dochází ke zrušení manželství. Je to uvedeno v § 25 zákona 94/1963 Sb. o rodině: *„manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu.“* Soud také vymezí povinnosti a práva rodičů k dítěti po rozvodu, výši

výživného⁶ a komu bude svěřeno do péče (§ 26 odst. 1 zákona 94/1963 Sb. o rodině). Dále § 27 odst. 1 zákona o rodině uvádí, že „*dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu*“. Při úpravě poměrů nezletilých dětí se u nesezdaných párů postupuje stejně jako u párů sezdaných (NOVÁK a PRŮCHOVÁ 2007).

Opatrovnický soud pověřuje orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), aby zajistil příslušné podklady, které jsou pro úpravu poměrů nezletilých dětí nezbytné. Může si vyžádat posudek i od psychologa či psychiatra (ČERNÁ 2001). V případě, že je dítě schopno samo vyjádřit svůj názor (s ohledem na jeho věk a rozumové schopnosti), pak i k tomuto soud přihlíží (§47 zákona 94/1963 Sb. o rodině).

4.1.1 Vymezení termínu OSPOD

Úlohu OSPODu definuje zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o SPO). Konkrétně § 1 vymezuje SPO jako:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny

Sociálně právní ochranu dětí zajišťují obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, krajské úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (NOVOTNÁ a FEJT 2009).

4.1.2 Úloha OSPOD v rozvodové problematice

Při volbě optimální porozvodové péče hraje OSPOD velice důležitou roli. Stejně jako další instituce se podílí na snižování negativních důsledků rozvodu na dítě, respektive se jim snaží zamezit. Výše bylo řečeno, že OSPOD zajišťuje podklady pro rozhodování soudu ve věci úpravy poměrů nezletilých dětí. OSPOD, konkrétně sociální pracovník sociálně právní

⁶ Lze říci, že otázka výživného je v ČR zatím nedořešena. Dle zákona 359/1999 Sb. o SPO má sice OSPOD pomoci rodiči při uplatnění nároku na výživné – pomoc při podávání návrhu k soudu, spolupráce například s orgány hmotné nouze, s Policí a soudy. Často však dochází k neplnění vyživovací povinnosti opakovaně. Rodič, který má dítě v péči, se mnohdy dostává do nepříznivé finanční situace. Z tohoto důvodu se diskutuje o tom, že by stát tyto alimenty rodině doplácel. Tento návrh však byl již několikrát zamítnut – například v roce 2007 tehdejší ministr MPSV Nečas o tomto návrhu řekl, že nic neřeší. Neplatiči by spoléhali až příliš stát (MPSV 2007).

ochrany dětí (dále jen SPO) zastává funkci tzv. kolizního opatrovníka dítěte. Ten dítě zastupuje a zastává jeho zájmy a práva před soudem (ČERNÁ 2001). V § 37 odst. 1 zákona 94/1963 Sb. o rodině je uvedeno, že „žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů“.

Kolizní opatrovník si potřebné informace pro soud opatří návštěvou rodiny. Zajímá se o prostředí, ve kterém dítě žije, dále pak o výchovné předpoklady obou rodičů. Zjišťují se zejména osobní data rodičů, přítomnost patologie v chování rodičů, případně popouzení dítěte proti jednomu z rodičů, dále pak vztahy mezi jednotlivými členy rodiny, zájmy, ekonomická situace, názor rodičů, komu má být dítě svěřeno do péče. Tyto informace si sociální pracovník opatří rozhovorem s rodiči, případně i s dítětem, dále od lékaře a učitelů dítěte. Zpráva obvykle zahrnuje doporučení, jaký typ porozvodového uspořádání je pro dítě vhodný, ale soud se jí nemusí řídit (ČERNÁ 2001).

Při sběru podkladů k vypracování zprávy může sociální pracovník SPO, stejně jako i jiné profese, které se podílejí na rozhodování o porozvodové péči o dítě, využít kritéria pro posuzování kvality výchovných předpokladů rodičů. Tento seznam je prací mnoha odborníků a původně byl určen zejména pro psychology a psychiatry. Prvně jej uveřejnila Československá psychologie v roce 1989. Tato kritéria procházela vývojem a jejich pořadí je stanoveno dle závažnosti. Tato kritéria je nutné posuzovat jen jako celek. (BAKALÁŘ 2006; ČERNÁ 2001). Mezi tato kritéria patří (BAKALÁŘ 2006):

- Osobnost rodiče
- Vztah rodiče k dítěti
- Charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů
- Respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem
- Vztah dítěte k rodiči
- Vzor pro vytvoření sociální zejména sexuální role, identity
- Úroveň vzdělání a inteligence rodiče
- Šíře rodinného zázemí
- Kontinuita prostředí pro dítě
- Socioekonomický status

Měla jsem možnost konzultace se sociální pracovnící SPO úřadu Městské části Praha 22. V první řadě jsem se zajímala o to, zda sociální pracovnice využívá tato kritéria v praxi. Dozvěděla jsem se, že se zajímá téměř o všechna tato kritéria, nicméně se jimi přímo neřídí. Na zjištění těchto předpokladů má obvykle 1-2 návštěvy. Dle slov sociální pracovnice je to na posouzení například bodu osobnosti rodiče opravdu málo, navíc posuzování osobnosti rodiče je doménou spíše psychologů. K tomuto ovšem dospěla ve své práci i Černá (2001).

Je patrné, že nejlepší pro dítě je, když se oba rodiče jsou schopni dohodnout na výchově dítěte po rozvodu. Ušetří si tak mnoho starostí a stresů, které vleklé soudní spory přináší a především uchrání své dítě od dalšího trápení. Nicméně dle § 26 odst. 3 zákona 94/1963 o rodině je tato dohoda platná až v té chvíli, kdy jí schválí soud. Z tohoto důvodu je také dle § 37 odst. 2 zákona 94/1963 Sb. o rodině dítěti určen kolizní opatrovník, který také provede šetření v rodině. Jestliže tato dohoda rodičů neohrožuje vývoj dítěte, soud rozhodne pouze na základě této zprávy (ČERNÁ 2001).

Vzhledem k tomu, že rodiče se často nejsou schopni dohodnout a jejich spory přetrvávají, může si soud vyžádat posudek i od soudního znalce. Zpravidla se jedná o psychologa či psychiatra. Soud na základě zprávy sociálního pracovníka SPO, popřípadě i posudku jiných odborníků, učiní rozhodnutí (ČERNÁ 2001). Dle zákona 94/1963 Sb. o rodině soud rozhoduje vždy v nejlepším zájmu dítěte, a to s ohledem na jeho osobnost, vývoj a schopnosti. Dbá na dodržování práva dítěte na oba rodiče a udržování pravidelného styku s nimi. Dále při svém rozhodování přihlíží k citové orientaci a zázemí dítěte, jeho zabezpečení ze strany rodiče. Zohledňují se i citová pouta k jiným příslušníkům rodiny (sourozenci, prarodiče). V případě, že soud vydá rozhodnutí, se kterým rodiče nebo sociální pracovník nesouhlasí, mohou podat odvolání (MPSV 2009).

Mnohdy sociální pracovník pokračuje v práci s rodinou i po rozvodu. Jedná se o případy, kdy je dítě popouzeno proti druhému rodiči nebo když je rodiči bráněno ve styku s dítětem. I v tomto případě se rodiče většinou obrací na OSPOD. Z počátku může sociální pracovník využít k nápravě pouze domluvu rodiči, který brání ve styku s dítětem. Dále může OSPOD udělit napomenutí či stanovit dohled nad rodinou. Na tato opatření má OSPOD nárok dle zákona 94/1963 Sb. o rodině (§ 43 odst. 2). Opatření jako napomenutí a stanovení dohledu může provést dle téhož zákona, i soud (ČERNÁ 2001). Při zmíněné konzultaci se sociální pracovnící jsem se dozvěděla, že soudní dohled probíhá takto: minimálně jednou za čtvrt roku navštíví sociální pracovník rodinu (další návštěvy probíhají dle potřeby) a zjišťuje poměry

v rodině (například dodržování styku dítěte s druhým rodičem). Zhruba jednou za půl roku vypracuje OSPOD zprávu o poměrech v rodině, která se zasílá soudu.

Otázkou ale je, které z těchto opatření je nejúčinnější. Dle Černé (2001) je nejméně účinným prostředkem domluva. Naproti tomu napomenutí či stanovení dohledu už značí nějaký postih. Nejúčinnější je podle této autorky podnět k nové úpravě poměrů nezletilého dítěte nebo i trestní stíhání rodiče. Poslední dvě zmiňovaná opatření se používají v případech, kdy k bránění ve styku dochází opakovaně. Dle zákona 94/1963 Sb. o rodině se jedná o změnu poměrů, a to vyžaduje nové rozhodnutí o výchově nezletilého dítěte (§27 odst. 2). Další variantou je uložení pokuty rodiči, který ve styku brání, a to i opakovaně. Výše jednotlivých pokut nesmí přesáhnout částku 50000 Kč (§ 273 odst. 1 občanského soudního řádu). Zákon 94/1963 Sb. však umožňuje ještě další možnost, a to umístění dítěte do ústavní péče nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Soud tak učiní, jestliže je ohrožena výchova dítěte a jiná opatření nebyla účinná. Učinit tak může i bez těchto opatření. Dle Bakaláře (2006) může být poslední zmiňované opatření užito pro umístění do reintegračního centra při syndromu zavrženého rodiče.

Nelze však opomenout fakt, že sociální pracovník může použít i jiných prostředků k tomu, aby rodiče došli k dohodě o další výchově dítěte, a v neposlední řadě také může svým působením na rodiče předcházet jevům, jako je například bránění ve styku nebo popouzení. To znamená, že prevence je důležitým prostředkem, jenž může omezit působení negativních vlivů rozvodu na dítě. Dle MPSV (2009) se z metod individuální sociální práce užívají zejména případová práce⁷, krizová intervence⁸, poradenství. Upřednostňují se především preventivní opatření před represivními zásahy. To může v praxi například znamenat, že sociální pracovník již na začátku spolupráce zdůrazní rodičům, jak se rozvod může negativním způsobem promítnout do vývoje jejich dítěte, jestliže se budou neustále hádat, navzájem se očerňovat, popouzet dítě a bránit ve styku s rodičem. Také je důležité rodičům neustále připomínat, že dítě potřebuje oba dva rodiče i po rozvodu a udržovat s oběma dostatečný kontakt (ČERNÁ 2001). Dle Nováka a Průchové (2007) se může sociální pracovník velkou měrou podílet na urovnání sporů mezi rodiči. Především se pak podílí na

⁷ Případová práce nebo také Case work je přístup orientovaný na jedince. Základem je pochopení jedince. V případě této problematiky také pochopení rodiny. Cílem je změna špatných životních postojů a podporovat schopnost klienta řešit své problémy samostatně. Jednou ze zásadních úloh je též zprostředkování potřebné sociální služby (MATOUŠEK 2003).

⁸ Krizová intervence – „rychlá psychologická a sociální pomoc člověku, který se ocitl v krizové situaci a nedokáže ji zvládnout vlastními silami“ (MATOUŠEK 2008, s. 91).

tom, aby bylo před soudem zohledněno vše, co je v zájmu dítěte. Oproti soudci má výhodu v tom, že může proniknout hlouběji do případu. To je samozřejmě možné, jen za předpokladu zodpovědné práce sociálního pracovníka a jeho nestrannosti vůči rodičům.

Mnohdy individuální práce s klientem nestačí a je zapotřebí odborné terapeutické pomoci. V těchto případech má OSPOD ze zákona 359/1999 Sb. o SPO právo na uložení povinnosti rodičům, využít pomoc poradenských zařízení (seznam některých zařízení viz příloha č. 3). Tato zařízení mají dopomoci rodičům vyřešit spory a dosáhnout dohody ve věci porozvodového uspořádání a posílení vztahu mezi dítětem a rodiči. To samozřejmě předpokládá partnerství OSPOD a těchto institucí. Dále může sociální pracovník doporučit služby mediace (MPSV 2009). V dalších podkapitolách se budu věnovat službám mediace a rodinné terapie, které bývají doporučovány OSPODem, případně soudem. Soud může pozastavit řízení až na tři měsíce a poslat účastníky na mediaci či rodinnou terapii (MPSV 2009).

4.2 Rodinná mediace

Mediace, někdy též známá jako zprostředkování se u nás začala propagovat na začátku devadesátých let (AMCR ©2011). Jedná se o alternativu mimosoudního řešení sporů. Cílem je dosáhnout dohody přijatelné pro obě strany pomocí mediátora neboli zprostředkovatele (mediátor je neutrální vůči oběma stranám). Mediace se využívá například při řešení občanských, komunitních, ale i rodinných a manželských sporů (MATOUŠEK 2008).

Ve sporech týkajících se péče o dítě po rozvodu může rodičům dopomoci k vzájemné dohodě. Nezřídka se totiž stává, že se rodiče nejsou schopni dohodnout. Mediátor se v tomto případě snaží pomoci rodičům dosáhnout dohody, která bude akceptovatelná pro obě strany. Především usiluje o to, aby tato dohoda byla v zájmu dítěte a neohrožovala jeho vývoj. Mediátor vede rodiče k soustředění se pouze na problémy, které jsou aktuální. Dbá na efektivní komunikaci (WARSHAK 1996).

Mezi nesporné výhody institutu mediace patří určitě možnost kultivovaně řešit spory o dítě bez zásahu soudu, dále pak možnost flexibilně přizpůsobovat program a činnosti v závislosti na měnících se potřebách rodiny, podílet se na řešení sporů, uchování soukromí rodiny, podpora komunikace a spolupráce mezi rodiči a jiné (WARSHAK 1996). Matoušek (2008) ještě zmiňuje dobrovolnost a nižší finanční náklady. Právě vysoké finanční náklady,

kteřé jsou běžné u vleklých soudních sporů, si mohou obě strany ušetřit, pokud si zvolí řešení sporů za pomoci mediátora. Dohody může být dosaženo už po několika jednáních (AMCR 2003).

I rodinná terapie se však snaží o kultivované řešení sporů. Mediaci v problematice rodinných sporů řeší i úpravu a rozdělení majetku (AMCR 2003). To je oproti rodinné terapii rozdíl.

4.3 Rodinná terapie

Stejně jako u mediace se rodinná terapie snaží zamezit vleklým soudním sporům. Charakteristické pro rodinnou terapii je její zaměření na rodinu jako celek, čímž se odlišuje od terapie manželské, která se zabývá pouze problémy samotných manželů. Rodinná terapie soustřeďuje svou pozornost především na vztahy mezi rodiči a dětmi (KRATOCHVÍL 2009). Nejběžnějším případem v praxi je práce terapeuta s více členy rodiny, což mělo v minulosti pro rodinnou terapii zásadní význam. Dnes ale terapeuti pracují jak s celou rodinou, tak i s páry a jednotlivci (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

K velkému rozmachu rodinné terapie došlo zejména v 60. letech 20. století. Vyvíjela se jako protiklad k nedostatkům a otazníkům psychoanalýzy a individuální psychoterapie. Postupně byla ovlivněna několika důležitými zdroji, mezi které můžeme zařadit především systemický přístup, narativní přístup, postmoderní kolaborativní terapii, sociální konstrukcionismus a gender studies (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009).

Přínos rodinné terapie v rozvodové problematice je nezanedbatelný. Dle Gjuríčové a Kubičky (2009) se k rodinné terapii dostanou především rodiny, u kterých rozvod postihuje nejen rodiče a jejich děti, ale mnohdy i jejich nejbližší okolí – zejména prarodiče. Existují dvě varianty, jak dochází ke spolupráci s rodinou. V prvním případě přichází klienti ze svého vlastního rozhodnutí, to znamená dobrovolně. Druhou variantou je spolupráce s klienty na objednávku instituce - OSPODu nebo soudu, tedy ne zcela z vlastního rozhodnutí klientů. Taková spolupráce má pak svá specifika. Rodiče mnohdy nejsou schopni spolu vydržet v jedné místnosti, nenechají jeden druhého domluvit, vzájemně se obviňují apod. Úkolem terapeuta je pak usměrňovat rozhovor. Vyžaduje, aby jeden druhého nechali domluvit, povzbuzuje, zajímá se o témata týkající se rodičovství, podporuje i minimální projevy

vstřícnosti a kooperace. Snaží se zamezit vzájemnému očerňování. Terapie tak může pomoci snížit napětí, které panuje mezi oběma rodiči.

V rozvodové problematice panuje obecný názor, že zájmy dítěte jsou na prvním místě. Dle Gjuričové (In Rodina a Právo 2005) se mnohdy v praxi objevuje jednání rodičů genderově podmíněnou argumentací. To znamená, že otcové horlivě bojují za svá práva a matky argumentují svým „monopolem“ na výchovu dítěte (jen ony vědí, co dítě potřebuje a nejlépe mu rozumí). Práva dítěte a možnost vyslovení jeho vlastního názoru, pak spíše ustupují do pozadí. Rodinná terapie umožňuje navodit jiný jazyk nežli ten „válečnický“. Stejně jako u mediace je zde setkání odlišné od soudního jednání. Rodinnou terapií lze dosáhnout změny názoru na bývalého partnera, respektive rodič si uvědomí důležitost druhého rodiče v životě dítěte.

Vzhledem k tomu, že rodinná terapie je ovlivněna řadou směrů, může terapeut při práci využít několik technik. Dle Gjuričové a Kubičky (2009) je pro terapeuty důležitá technika naslouchání a pozice nevědoucího, a to zejména při rozhovoru s dítětem. Lze tak zjistit jaký názor má dítě na celou situaci, jaká jsou jeho přání. Pro rodiče jsou pak výsledky mnohdy překvapením, protože zjistí, že názory a přání dítěte jsou v rozporu s tím, co pro něj považovali za nejlepší. V předchozích kapitolách jsem zmiňovala, že odcizení dítěte s jedním z rodičů bohužel není ničím výjimečným. V rámci rodinné terapie je tento vztah možné obnovit, i když to nebývá snadnou záležitostí.

Rodinná terapie a mediace jsou bezesporu přínosem pro prevenci či snížení důsledků rozvodu. Je otázkou, kdy doporučit rodinu k mediaci a kdy k rodinné terapii. V předchozí kapitole jsem naznačila, že mediace se zabývá i řešením otázky rozdělení majetku. To znamená, že mediaci bychom mohli doporučit rodině, kde se vyskytují spory ohledně majetku, dále při řešení otázky výživného a též úpravy rodičovské zodpovědnosti a styku nezletilého dítěte (KRŮZOVÁ 2010). Rodinná terapie je pak vhodnější u emocionálně náročných rodičovských sporů, kde je zapotřebí odborné terapeutické pomoci (GJURIČOVÁ a KUBIČKA 2009). V tomto ohledu zde hraje důležitou roli opět OSPOD, který rodinám tyto instituce doporučuje.

4.4 Manželské a rodinné poradenství

Manželské a rodinné poradenství je v rozvodové problematice důležité zejména z hlediska prevence. Jejich význam byl naznačen již v první kapitole. Někteří manželé mohou brát návštěvu manželské poradny jako poslední možnost pro záchranu svého manželství. Novák (2006) zmiňuje, že někteří klienti přichází kvůli tomu, aby získali dostatečný důvod k rozvodu – „ani poradna nám nepomohla“. Dále uvádí volbu partnera. Přesný obsah náplně práce manželských a rodinných poraden poskytuje Asociace manželských a rodinných poradců (AMCR In NOVÁK 2006):

- poradenská a psychoterapeutická pomoc jednotlivcům, párům, manželům a rodinám
- rozvodové poradenství a porozvodové vedení (především v zájmu nezletilých dětí)
- psychologická pomoc osobám osamělým
- předmanželské poradenství
- psychologická pomoc občanům v životních krizích
- osvětová, výchovná, vzdělávací a publikační činnost
- psychologická pomoc rodinám i jednotlivcům zasaženým nezaměstnaností
- psychologická pomoc rodinám s fyzicky, sociálně či jinak handicapovaným člověkem

Zákon o sociálních službách 108/2006 Sb. řadí manželské a rodinné poradny k odbornému sociálnímu poradenství (§ 37).

Vzhledem k tématu mé práce se zde budu zmiňovat především o druhém bodu výše zmíněné náplně poraden – rozvodové poradenství a porozvodové vedení. V 80. letech u nás vznikla nová disciplína v poradenství: předrozvodové, rozvodové a porozvodové poradenství. Tento nový obor byl spojen s několika našimi předními odborníky: Dytrych, Matějček, Prokopec, později také Bakalář, Plaňava apod. (NOVÁK a PRŮCHOVÁ 2007).

V rozvodové problematice rozlišujeme iniciátora rozvodu a jeho odpůrce. Z právního hlediska je to žalobce (iniciátor) a žalovaný (odpůrce). Do poradny může přijít pouze jeden z nich, ale je žádoucí, když spolupracují oba, jak iniciátor, tak i odpůrce. I v tomto případě má být poradce nestranný a být oběma klientům oporou. Je zasvěceným průvodcem v situacích, které nastávají, a které lze případně očekávat. Poradce nemusí být pouhým rádcem, ale může zastávat i roli mediátora. Lze, aby klientům dopomohl k uzavření vzájemné dohody, a to stejně jako u rodinné terapie a mediace – vždy ve prospěch dětí. Pokud

již není možné manželství zachránit, pak se poradenství zaměřuje na konstruktivní ukončení manželství. Za úspěch je v takovém případě považován rozvod, kdy se klienti jsou schopni dohodnout tak, aby dopad rozpadu manželství byl vůči dítěti co nejmenší (dostatečný styk s oběma rodiči, zachování pozitivního obrazu obou rodičů, pokračování spolupráce rodičů na výchově dítěte i po rozvodu apod.). Současně je však nutné vyřešit vztah k matce či otci svého dítěte (NOVÁK a PRŮCHOVÁ 2007).

Domnívám se, že se alespoň v krátkosti musím zmínit v této problematice i o bodu předmanželského poradenství a osvětové a výchovné činnosti poraden. Manželský poradce sice nemůže s jistotou říci, zda se manželství vydaří, ale může snoubencům pomoci harmonizovat jejich vztah a odhalit příznaky potenciálních problémů. Výchovná činnost je důležitá už u malých dětí – od útlého věku je třeba výchova k životu v rodině, přičemž tato osvěta probíhá zejména působením, které je zaměřeno na ovlivňování postojů (HARGAŠOVÁ a NOVÁK 2007). Nelze zaručit, že toto působení poraden bude stoprocentně úspěšné, nicméně je určitou formou prevence, která může svým způsobem předejít obtížím v rodinných vztazích.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem, je zřejmé, že rodina se při sporech a jiných problémech může obrátit na celou řadu odborníků. Ti mohou pomoci najít rodině cestu z jejich potíží, případně se snaží o kultivované ukončení manželského vztahu. Největší důraz je kladen na to, aby všechna řešení rodinných problémů byla v zájmu dítěte.

5 Praktická část

V praktické části mé práce jsem se u jednotlivých případů zaměřila na popsání situace před a po rozvodu/rozchodu rodičů. Snažila jsem se také poukázat na případné důsledky rozpadu rodiny pro život dítěte do budoucna a také navrhnout možná alternativní řešení různých situací. Z důvodu zachování anonymity respondentů byly změněny některé osobní údaje respondentů.

5.1 Kazuistika č. 1 – Adriana L.

Struktura rodiny a osobní data

Dítě - Adriana L., narozena 12. 5. 1990, vystudovala gymnázium a nyní studuje druhým rokem na VŠ

Matka - Zuzana L., narozena 3. 4. 1962, zaměstnaná jako lékařka; pochází z úplné rodiny

Otec – Richard L., narozen 5. 7. 1962, zaměstnán jako správce sítí; pochází z úplné rodiny, půl roku po rozvodu se znovu oženil. Z nového manželství se narodila druhá dcera, které je 1 rok

U obou rodičů se jednalo o první manželství. Sňatek byl uzavřen po několikaleté známosti v roce 1990. Důvodem byla vzájemná citová náklonnost. Z manželství se narodila dcera Adriana.

Situace před rozvodem a po rozvodu

K rozvodu došlo v roce 2007, ale již v roce 2005 matka opustila společnou domácnost. Důvodem byly dlouhotrvající neshody mezi oběma manželi.

K problémům mezi rodiči začalo docházet, když bylo A. 13 let. Dle její výpovědi se konflikty nejvíce stupňovaly mezi jejím 14. až 15. rokem. K hádkám docházelo kvůli každé drobnosti téměř každý den. Do sporů mezi rodiči byla často zatahována i dcera. Nedocházelo však k vulgárním nadávkám. Otec vinil z těchto neshod a později i z rozchodu matku, což mnohdy vykládal své dceři. Na základě častého očeřování matky otcem dcera uvedla, že matku začala nenávidět. Tento postoj přehodnotila nedlouho poté, co se matka odstěhovala. A. to odůvodnila tím, že se jí po matce začalo stýskat. Dále si začala uvědomovat, že některé otcovy názory nejsou správné. Matka opustila otce, když A. bylo 15 let. Dcera zhruba tři

týdny bydlela s otcem, avšak matka chtěla dceru do výhradní nebo střídavé péče, což otec zásadně odmítal. Svěření A. do péče měl řešit původně soud. Rodiče však za pomoci právníků dospěli k dohodě, ještě než soud začal. Mimosoudně se tak dohodli na střídavé péči v poměru 60:40 ve prospěch matky. Nicméně i tak OSPOD musel uskutečnit návštěvu obou rodičů, tak jak je povinností tohoto orgánu. Soud tuto dohodu uznal. V praxi to vypadalo následovně: jeden víkend u matky, druhý u otce a pak minimálně ještě dva dny ve všední den musela být A. u otce. Rodiče od sebe bydlí dvacet minut jízdy autobusem. Tuto dohodu dodržovala A. až do svých 19 let. Nyní žije se svou matkou a otce chodí navštěvovat cca jednou týdně.

Ekonomická a bytová situace

Před odchodem matky žila rodina v třígeneračním domě, v bytě velikosti 2+1. Dům patří rodičům otce. Byt byl standardně zařízen. V současnosti zde žije otec se svou novou manželkou a dcerou, která se jim narodila. Nyní má A. u obou rodičů svůj pokoj. Otec si nepřál uvést svou ekonomickou situaci.

Po svém odchodu od manžela si matka musela vzít úvěr na rekonstrukci bytu a na auto. Bydlí v pronajatém bytě 2+kk. Ekonomicky je na tom hůře, než když bydlela ještě s manželem, ale větší obtíže nemá. Výdaje na domácnost činí dohromady asi 16000 Kč.

Podle A. se jí rozvod nijak ekonomicky nedotkl. Výdaje na dceru si rodiče dělili na půl a otec ještě přispíval 1000 Kč, protože jeho příjem byl vyšší. A. i po rozpadu rodiny mohla dál pokračovat ve svých volnočasových aktivitách. Již několik let chodí na kurzy francouzského jazyka a donedávna ještě hrála aktivně fotbal. Rodiče svou dceru i po nástupu na vysokou školu ekonomicky podporují (měsíčně dostává 6000 Kč – tato částka jí musí vystačit na všechny její výdaje – oblečení, pomůcky ke studiu apod.). V létě a v zimě jezdí s otcem téměř pravidelně na dovolenou do zahraničí. S matkou jezdí na dovolenou převážně po ČR.

Zdravotní a psychický stav Adriany

Těhotenství a porod probíhaly bez nápadností. A. začala sedět v 6. měsíci, lezla v 8. měsíci. Chodit začala zhruba ve 12. měsících. Vývoj řeči probíhal bez problému. Prodělala běžné dětské nemoci.

Jak bylo zmíněno výše A. byla často svědkem hádek jejich rodičů a mnohdy se stala nechtěným účastníkem těchto sporů. Často o samotě plakala. Též často slyšela, jak otec

očerňuje její matku, což jí od matky na nějaký čas odcizilo. Nedlouho po odchodu její matky se situace uklidnila a A. si byla vzhledem ke svému věku schopna uvědomit, že její matka není příčinou všech potíží. Sama A. přiznává, že situace před a po rozchodu jejich rodičů byla velice náročná, zejména psychicky. Matka jí nabídla, že může navštívit psychologku, čehož využila před soudem, který se měl tehdy uskutečnit. Kromě rozpadu rodiny jí totiž velice stresovala otázka, s kým by chtěla zůstat. Nechtěla ublížit ani jednomu z rodičů. Podle ní jí však psychologka příliš nepomohla a s touto nepříznivou situací se musela vypořádat sama. Nejvíce jí podle jejích slov v té době pomohl fotbal, který aktivně hrála.

Vliv rozvodu rodičů na studijní výsledky A.

A. je velmi dobrá studentka. Úspěšně zakončila studium na gymnáziu a zdárně studuje i na vysoké škole obor kartografie. Podle všeho rozvod rodičů neovlivnil její studijní výsledky.

Vztahy s rodiči po rozvodu

S matkou nyní vychází velice dobře, A. projevila lítost zejména nad zmiňovanou nenávistí, kterou tehdy k matce cítila.

S otcem má také dobré vztahy. Novou manželku otce nepřijímá, ale kvůli otci se s ní snaží vycházet. O svém vztahu k sestře mluví jen kladně.

Názor A. na střídavou péči

Dle slov A. byl tento systém velice náročný a vyžadoval přesný plán. Jako výhodu vidí, že mohla udržovat dostatečný kontakt s oběma rodiči. Jako nevýhodu uváděla náročnost její realizace, protože často musela přizpůsobovat svůj volný čas. Jednalo se zejména o případy, kdy měla být u otce a měla naplánovanou aktivitu se svými přáteli. Otec chtěl, aby čas kdy má být u něj, trávila s ním. Všechny tyto aktivity si proto musela plánovat na dobu, kterou trávila u matky. Poměrně složitý byl i přesun mezi rodiči, jelikož věci měla u matky. Ve všední dny to tedy řešila tak, že pokud měla být u otce, jela vždy po škole k matce. Tam si připravila potřebné věci a pak teprve jela k otci.

Hodnocení

Dle mého názoru je A. velice inteligentní dívka, na které rozvod nezanechal patrně žádné následky, což ostatně tvrdí i ona sama. A. viděla časté hádky rodičů a byla svědkem očerňování matky otcem, což způsobilo nenávisť k matce. Naštěstí si po krátké době A. uvědomila, že tato nenávisť není na místě. Domnívám se, že velice důležité je, že A. mohla zhruba do svých třinácti let vidět šťastné manželství svých rodičů, což pravděpodobně zmírnilo dopad rozvodu. Přesto však není možné vyloučit, zda se toto špatné období nepromítne do A. partnerského života v budoucnu. Jako zásadní se také jeví, že se rodiče nakonec dohodli na péči o A. a i nadále se společně podíleli na výchově své dcery. K dosažení dohody mohli rodiče využít místo služeb právníků mediaci, rodinnou terapii či také manželské a rodinné poradenství. Na tomto případě je velice dobře možné pozorovat výhody a nevýhody střídavé péče.

5.2 Kazuistika č. 2 – Kristýna D.

Struktura rodiny a osobní data

Dítě – Kristýna D., narozena 10. 2. 2008

Matka – Martina T., narozena 7. 5. 1982, na mateřské dovolené, její rodiče se rozvedli, když už dosáhla dospělosti

Otec - Jan D., 25. 5. 1979, podnikatel, rodiče se také rozvedli až v dospělosti p. Jana, z předchozího vztahu má dceru, které je 5 let.

- Partneři se potkali v roce 2006 a po roce spolu začali žít ve společné domácnosti. V roce 2008 se narodila dcera Kristýna. Žádný z nich ještě nevstoupil do manželství a i v tomto případě se jednalo o nesezdané soužití.

Situace před rozchodem a po rozchodu

Jako důvody rozchodu jsou v záznamu osobního jednání na OSPOD uvedeny přetrvávající potíže – otec se nezajímal a nestaral o dceru. Slíbil, že se jí bude věnovat, až začne chodit. Nestalo se tak. S rodinou trávil čas jen o víkendech, když měl na návštěvě svou dceru z předchozího vztahu. V tomto případě se staral, tak jak bylo v jeho silách. Matka otce opustila již několikrát z důvodu jeho nevěr. Přesto k zatím definitivnímu rozchodu došlo roku 2009. Dcera byla svěřena do výhradní péče matky, s panem J. se dohodli, že styk s dcerou

bude probíhat v intervalu jednoho víkendu za 14 dní a v případě, že otec bude chtít, povolí matka i jiné dny, než jak je stanoveno v rozsudku.

Matka uvedla, že až do doby než si našla nového přítele, probíhal styk otce s dcerou bez problémů. Otec začal usilovat o střídavou péči. Při předávání dcery otec matce vulgárně nadával a také se stalo, že dceru nevrátil v domluvený čas. Poté, co dcera přestala chtít otce navštěvovat, tak si ji odvezl, i přestože plakala a bez předchozího souhlasu matky. K. se následně začala v noci budit s pláčem a nebyla k uklidnění. Sociální pracovnice doporučila partnerům mimosoudní řešení sporů za pomoci rodinné mediace, s čímž oba souhlasili. Jako zakázka bylo uvedeno společné plánování výchovy a vývoje dcery. Na mediaci rodiče dospěli zpočátku k dohodě, že matka bude prozatím doprovázet svou dceru při návštěvě k otci, protože následkem zmíněných událostí byla dcera na matce závislá. Šlo zejména o obnovení vztahu mezi otcem a dcerou. V dohodě dále stálo, že rodiče mají hovořit pouze o věcech týkajících se dcery. Tato dohoda měla platit do doby, než dcera bude klidná a nebude při styku s otcem plakat. Zhruba po dvou měsících byla uzavřena další dohoda, kdy se rodiče dohodli na styku otce s dcerou - 1 víkend za 14 dní a liché týdny úterý odpoledne a čtvrtek celý den. Nyní vše probíhá v pořádku a dcera jezdí k otci sama již bez problémů. Na výchově své dcery oba spolupracují.

Ekonomická a bytová situace

Rodina bydlela v bytě otce 2+1, který má v osobním vlastnictví. Když byla rodina ještě pohromadě, finančně ji zajišťoval on. Byt je standardně zařízen. Otec zde nyní žije sám. Výživné na dceru Kristýnu platí 8000 Kč, na dceru z předchozího vztahu platí 14000 Kč.

Paní M. nyní žije u své matky v bytě 2+kk, kde má se svou dcerou pokoj. Má tu vše, co potřebuje pro výchovu své dcery. Byt má matka paní M. v pronájmu. Nájem činí 8000 Kč. Paní M. je na mateřské dovolené a pobírá 7500 Kč. Na nájem přispívá 4000 Kč.

Zdravotní a psychický stav Kristýny

Těhotenství a porod probíhaly bez komplikací. K. začala sedět ke konci 6. měsíce, lezla zhruba v 8. měsíci. Chodit začala asi ve 13 měsících. Vývoj řeči zatím bez problémů.

Podle slov její matky je už nyní K. v pořádku. Po návštěvě mediace se vztah paní M. a pana J. zlepšil, což pozitivně působí i na jejich dceru. Dcera se už nebudí ze spaní, ke svému

otci se již opět těší. Nicméně i tak je ještě hodně závislá na matce a občas pláče, když s matkou není. Přítel paní M. má malá K. ráda.

Názor matky K.

Paní M. je velice ráda, že už se problémy s jejím bývalým partnerem vyřešili, zejména kvůli malé dceři. Dle jejích slov s ex partnerem vychází dobře a jsou schopni se domluvit na výchově dcery. Velice kladně také hodnotila službu mediace, která jí velice dopomohla k dohodě s otcem její dcery.

Hodnocení

Malá K. nyní už vypadá jako šťastná holčička, ale není tomu tak dlouho, kdy byla na matku velice fixovaná a na minimální vzdálení své matky reagovala pláčem. V současné chvíli jezdí bez problému ke svému otci. Vzhledem k jejímu nízkému věku si snad toto špatné období pamatovat nebude. Je však otázka, jaký vliv to bude mít do budoucna, například při nástupu do mateřské školy. Jako zásadní se ukázala spolupráce matky s OSPODem, který jí doporučil službu mediace. Přesto si však myslím, že vzhledem k velkému emočnímu vypětí by zde byla vhodnější rodinná terapie.

5.3 Kazuistika č. 3 – Sabina N.

Struktura rodiny

Dítě – Sabina N., narozena 12. 3. 1994, studuje druhým rokem obor kadeřnice na středním odborném učilišti

Matka – Jana P., narozena 31. 8. 1962, prodavačka v obchodě s oblečením, distributorka reklamních tiskovin. Pochází z neúplné rodiny, ona sama je již jednou rozvedená – z tohoto manželství má dospělou dceru

Otec – Jan K., narozen 2. 6. 1963, zaměstnání nezjištěno, pochází z rodiny úplné, minimálně jednou ženatý – 2 dcery a z dalšího vztahu minimálně jedno dítě. Je biologickým otcem Sabiny

Otec – Karel N., 19. 11. 1960, zaměstnán pravděpodobně jako řidič nákladního vozu, pochází z neúplné rodiny, jednou byl ženatý - z tohoto manželství dvě dospělé dcery, Sabinu si osvojil, když jí byly čtyři roky

- S panem Janem se paní Jana seznámila v roce 1992 a žili spolu v nesezdaném soužití. Po dvou letech se jim narodila dcera Sabina. Od pana J. odešla matka i s dcerou Sabinou asi v roce 1995, protože nejevil zájem o rodinu a nedovedl ji finančně zabezpečit. Dcera byla svěřena do výhradní péče matky, která otci ve styku nebránila, přesto však otec o vídání své dcery nestál. Neviděl jí tedy zhruba od jednoho roku a vyživovací povinnost též neplnil.
- V roce 1997 potkala paní J. pana Karla. Zhruba od roku 1998 spolu začali žít. Též se jednalo o nesezdané soužití. Pan Karel měl se Sabinou od počátku výborný vztah a zamiloval si jí. V roce 1998 si Sabinu osvojil.

Situace před rozchodem a po rozchodu

Vztah paní J. a pana K. fungoval zpočátku velice dobře. Partneři dokonce uvažovali i o svatbě. Ale matka paní J. pana K. nepřijímala. K problémům ve vztahu začalo docházet, když pan K. byl paní J. nevěrný. Partnerka mu ale nevěru odpustila. Nicméně plně se s tím nesmířila a téměř při každé hádce mu nevěru vyčítala. Stávalo se, že pan K. se neukázal 14 dní doma. Také vzal Sabinu několikrát údajně ke své kamarádce, o čemž se Sabina zmínila doma. Její matka se domnívá, že se jednalo o milenkou, což ale nemůže prokázat. Docházelo ke stále častějším hádkám i kvůli financím, kdy pan K. příliš nepřispíval na domácnost. S. bývala svědkem těchto hádek, kde nechyběly ani vulgární nadávky. Také docházelo k očerňování rodičů před dcerou, jak otce ze strany matky a babičky (matky paní J.), tak i matky ze strany otce. Babička S. také několikrát řekla své vnučce, že pan K. není jejím biologickým otcem, což jí matka přiznala až po několika letech.

Vlivem přibývajících neshod došlo několikrát k rozchodu. Avšak až v roce 2001 se partneři rozešli definitivně, když paní J. vyhodila pana K. z bytu. Dcera byla svěřena do výhradní péče matky, která ani tentokrát nebránila otci ve styku. Pan K. si také S. často bral. Přesto však po 4 letech přestal svou dceru vídat a starat se o ni. S. viděla otce naposledy, když jí bylo 11 let. Otec neplní ani vyživovací povinnost, která činí 3000 Kč (platí jen nárazově různé částky). U posledního soudu prohlásil, že svou dceru nechce vídat.

Ekonomické a bytové podmínky

Z hlediska ekonomického byla rodina lépe zaopatřena s panem K. než s biologickým otcem S., alespoň zpočátku. Rodina s panem K. začala bydlet v bytě 1+1, ale zhruba po 2

letech se nastěhovali do bytu 3+1, kde i nadále bydlí matka s dcerou. Byt je standardně zařízen. Příjmy a výdaje matka nesdělila. Vzhledem k tomu, že jí otec neplatí výživné, je rodina výrazně finančně zatížena. Navíc S. studuje na soukromém učilišti. Ze sociálních dávek pobírá matka přídavky na dítě, jiné dávky jí přiznány nebyly. Otec pobývá neznámo kde, na místě trvalého bydliště se nezdržuje.

Matka na něj několikrát podala trestní oznámení z důvodu neplnění vyživovací povinnosti. Pan K. vždy odnětí svobody unikl, protože vždy alespoň část zaplatil do stanovené lhůty. Exekuce nebyla dle soudu možná. Dluh na výživném již překročil částku 80000 Kč.

Psychický a zdravotní stav Sabiny

Těhotenství rizikové, předčasný porod v 7. měsíci. Při porodu nastaly komplikace, dítě nedýchalo. Nízká porodní váha. S. začala sedět na počátku 7. měsíce, lézt začala koncem 8. měsíce, chodila ve 13 měsících. Vývoj řeči bez problémů. Sabina bývala v dětství často nemocná. Prodělala běžné dětské nemoci. Dále v 10 letech prodělala obrnu lícního nervu, ze které se plně zotavila. Asi ve 14 letech těžký úraz hlavy – nakonec bez následků.

Na biologického otce si S. vůbec nepamatuje. Jako svého otce brala vždy pana K., i když se asi ve 13 letech dozvěděla, že není jejím vlastním otcem. Na hádky své matky s otcem (zde myšlen pan K.) si pamatuje jen zlomkovitě. V hlavě jí utkvěla především hádka, když její matka dala otcí facku. Často také před S. otec na matku nadával a dělo se tak i obráceně. Ze strany matky a babičky očeřování otce probíhá dodnes. Velmi zřetelně si také S. pamatuje na rozchod rodičů: „*Pamatuji si to, jakoby se to stalo včera...přišla jsem z gymnastiky a máma mi oznámila, že tátu vyhodila. Šla jsem do pokoje a jen jsem plakala.*“ Když o otci vypráví, je vidět, že má na otce i pěkné vzpomínky. Přesto však je vůči tomuto tématu hodně uzavřená. Informace jsem získávala poměrně těžko a zdlouhavě. Dle mého názoru se úplně nevyrovnala s odmítnutím zatím dvou nejdůležitějších mužů ve svém životě. Její identita musela utrpět i vlivem neustálého snižování hodnot jejich rodičů.

Vliv rozpadu rodiny na studijní výsledky Sabiny

S. je studentka spíše s podprůměrnými výsledky. Když došlo k rozchodu, S. navštěvovala první třídu ZŠ, kterou musela opakovat. Jako logické odůvodnění by se jevilo, že se na tom podílel rozchod rodičů. Nicméně je tu i další faktor. Matka přičítá opakování

prvního ročníku nezralosti S., což se zcela vyloučit nedá. Není ani možné s jistotou říci, zda se rozchod nějakým způsobem promítl do školních výsledků. S. nepodstoupila žádné psychologické vyšetření. Na základní škole byla průměrnou až podprůměrnou studentkou. Na učilišti jsou její výsledky také spíše podprůměrné.

Pohled S.

S. vyjádřila, že jako otce bere pana K. a svým způsobem ho má ráda, i když už ho nevidá. Není si však jistá, jestli by mu po tak dlouhé době mohla říkat „tati“. Zazlívá mu, že matka má kvůli němu finanční potíže, a že se S. vzdal. Přesto všechno jí chybí a je jí ho občas líto, když jí matka řekne, že půjde otec do vězení. Biologického otce by asi vidět chtěla, ale nic k němu necítí a stejně jako u pana K. mu zazlívá (v mnohem větší míře), že se o ni nezajímal. Vždy byla na straně své matky.

Vztahy v rodině

- S. s matkou sice vychází, ale vzhledem k jejímu věku se občas vyskytnou hádky. Matka si myslí, že S. chybí pevná mužská ruka. S biologickým otcem se nestýká a dle jejích slov k němu nemá žádnou citovou vazbu. Díky sociální síti se však setkala se svými sestrami, dcerami svého biologického otce, se kterými zřídka stýká.
- Se svým osvojitelem, panem K., se též nestýká, ale přiznává, že ji občas chybí.

Hodnocení

V případě S. je zvýšená pravděpodobnost, že se její dětství bez otce, resp. zřeknutí se jí od obou otců, může negativně projevit v jejím budoucím partnerském životě. Vzhledem k okolnosti, že matka nechtěla uvést ekonomickou situaci, se lze jen domnívat, jak velkou roli zde hraje absence otce po stránce finančního zajištění rodiny. Matka musí navštěvovat 2 zaměstnání, aby zabezpečila rodinu. Zde se jasně ukazuje problém matek – samoživitelek. Paní Martina tráví většinu času prací a na výchovu dcery ji zbývá času jen minimálně, kdy se navíc dostavuje pochopitelná únava. I z tohoto důvodu je třeba, aby byl vytvořen takový systém sankcí, který by byl účinnější vůči neplatičům výživného.

5.4 Kazuistika č. 4 – Andrea L.

Dítě – Andrea L., narozena 13. 12. 1994, druhým rokem studuje obor kosmetička na středním odborném učilišti.

Matka – Denisa L., narozena 14. 2. 1965, podnikatelka, pochází z úplné rodiny, prošla jedním manželstvím, z předchozího vztahu má dospělého syna

Otec – Jiří L., narozen 30. 6. 1963, podnikatel, pochází z úplné rodiny, byl již jednou ženatý, z prvního manželství má dospělou dceru.

- Sňatek byl uzavřen po několikaleté známosti v roce 1989. Důvodem byla citová náklonnost. Z tohoto manželství se narodila dcera Andrea.

Situace před rozvodem a po rozvodu

Manželství bylo rozvedeno kvůli mimomanželskému vztahu paní D. v roce 2004. Dle slov A. bylo nejhorší období okolo rozvodu, a v době kdy otec přišel na nevěru matky, to znamená zhruba rok před rozvodem. Rodiče se hádali a dcera tyto hádky slyšela, ale nezatahovali jí do těchto sporů. Manželství bylo až do období počátku prvních hádek šťastné. Před rozvodem chtěli rodiče slyšet názor dcery, u koho by chtěla být. A. si vybrala, že chce žít se svým otcem, což rodiče zohlednili. Předložili tedy dohodu, kterou soud schválil – dcera svěřena do výhradní péče otce. Styk s matkou měl probíhat jeden víkend za 14 dní. Výživné platí matka 1400 Kč. Dcera uvedla, že nyní se s matkou vídá zhruba jednou měsíčně.

Poměrně zajímavé je, že rodiče jsou nejen schopni spolupracovat na výchově své dcery, ale mají mezi sebou i přátelský vztah.

Bytové a ekonomické podmínky

Rodina před rozvodem žila v bytě 3+1. Po rozvodu se matka odstěhovala ke svému příteli do bytu 4+1. Finančně je na tom velice dobře. Matka platí A. kromě výživného i školné, protože učiliště je soukromé.

Otec bydlí s dcerou v bytě 2+1. Nyní je finanční situace otce horší než matky. Přesto A. uvedla, že jí nic nechybí a že ona sama se snaží chodit na brigády.

Zdravotní a psychický stav A.

Těhotenství a porod bez komplikací. Vývoj probíhal také bez problémů – sedět začala ke konci 6. měsíce, lézt začala kolem 8. měsíce a chodila ve 12 měsících. Vývoj řeči bez též problémů, prodělala běžné dětské nemoci.

Problémy v manželství se začaly objevovat, když A. bylo 9 let. Především časté hádky byly pro A. velice stresující, nehledě na to, že několikrát viděla svou matku plakat a utěšovala ji. Na druhou stranu však tvrdí, že na ní rozvod neměl negativní vliv. Uznává ale, že se jednalo o náročné období. Vadilo jí zejména, že otec několikrát hovořil na adresu její matky negativně. I přesto má svou matku ráda stejně, jako otce.

Vliv rozvodu na studijní výsledky A.

A. je průměrnou studentkou. Rozvod neovlivnil její školní výsledky.

Názor A. na rozvod rodičů

Zajímalo mě především, jak se A. vypořádala s otázkou, u koho by chtěla po rozvodu bydlet. Odpověděla, že otec o ni pečoval mnohem více než matka do doby před rozvodem. Matka se údajně začala starat, až když mělo dojít k rozhodnutí. Chtěla si ji koupit. Jít k otci byla podle A. jasná volba. S rozvodem svých rodičů se prý smířila. Žena jí doma nechyběla, prý byl větší klid. Pokud chtěla, mohla si o ženských věcech popovídat s matkou. Co se týče domácnosti, otec vše zvládá.

Vztahy v rodině

- S oběma rodiči má A. výborný vztah. Oba se jí snaží plně podporovat. Matku vidá jen málo, spíše si telefonují. A. u matky nemá čím vyplnit svůj volný čas. Své kamarády má v bydlišti svého otce.
- S přítelem matky nyní příliš nevychází, i když jí předtím nevadil. I to je jeden z důvodů, proč matku navštěvuje tak málo.

Hodnocení

A. se jeví jako velice vyrovnaná a klidná dívka. Dle mého názoru u otce prospívá. Dbá o sebe. Jako klíčová se zde opět ukázala i ona spolupráce rodičů po rozvodu. A. se na oba

může spolehnout. Přesto se jako problematický jeví styk s matkou, který není častý. Stejně jako u předchozích případů se zde objevilo očernování rodiče před dítětem, i když v menší míře. Zatím žádné problémy nenastaly, ale do budoucna to vyloučit nelze. Tento případ je důkazem, že dítě může prospívat i ve výhradní péči otce.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala rozpadem rodiny, jehož příčinou byl rozvod či rozchod rodičů dítěte. Jedná se poměrně o hodně širokou problematiku, která se dotýká celé společnosti. Rodina jako základní jednotka společnosti totiž primárně ovlivňuje socializaci dítěte, což ale rozvod může ztížit. Vlivem vysoké rozvodovosti je tak ohroženo i vysoké procento dětí. Opačnou tendenci můžeme sledovat u sňatečnosti, která je na rozdíl od rozvodovosti poměrně nízká. Tento „trend“ souvisí zejména s proměnou rodiny a společnosti. Ve své práci jsem dospěla k závěru, že v tomto ohledu byla patrně klíčovou proměnou změna postavení mužů a žen a změna postojů společnosti k instituci manželství a rozvodu. Manželství pomalu ztrácí svůj punc stálosti. Lidé podceňují řadu faktorů, které úspěšnost manželství ovlivňují. Rozvádí se na základě často neuvážených rozhodnutí a s naivní představou, že ihned po rozvodu bude lépe. Odborné pomoci, která by mohla přispět k záchraně manželství či vztahu, nevyužijí vůbec nebo až v době, když už je příliš pozdě. Z hlediska problematiky vlivu rozpadu rodiny na dítě představují největší riziko ty rozvody, kdy se rodiče nedovedou rozejít slušně a spory přetrvávají i po ukončení manželství či vztahu, což potvrzuje celá řada odborníků (například Matějček, Dytrych, Trnka a další).

Jako jeden z cílů své práce jsem si kladla vyvrátit společenský mýtus, že rozvod představuje pro každé dítě nutně fatální důsledky. Na základě studia odborné literatury a několika příběhů, které jsem měla možnost vyslechnout, jsem dospěla k závěru, že dopad rozvodu či rozchodu na dítě lze snížit, jestliže rodiče dodrží některé zásady:

- Při výskytu problému, který nedovedou rodiče řešit sami, navštíví manželskou poradnu, rodinnou terapii, mediaci. V případě, že manželství již zachránit nelze, usilují společně s poradcem o klidný rozvod bez hádek a sporů o děti.
- Dohodnou se na péči o dítě a styku dítěte s rodičem po rozvodu, a to vždy v nejlepším zájmu dítěte. Nelze však přesně určit typ porozvodové péče, který by byl univerzální a šel by aplikovat na každý případ. To znamená, že vždy je nutné posuzovat každý případ individuálně. V porozvodové péči stále převládá poměrně stereotypní svěřování dítěte do výhradní péče matky, proti čemuž se postavila mnohá sdružení za dodržování práv otců. Dlužno dodat, že otcové jsou v péči o dítě považováni za stejně kompetentní jako ženy – příkladem může být kazuistika č. 4. Novela zákona o rodině 91/1998 Sb. přinesla možnost svěřit dítě do střídavé péče obou rodičů. Zastánci

střídavé péče volají po větším využití institutu střídavé péče, avšak i ta má své kritiky. Za jeden z nedostatků střídavé péče je považována nestálost prostředí (např. Černá 2001). Navíc rodiče nejsou mnohdy schopni spolupracovat, což je jeden z několika důležitých předpokladů pro fungování střídavé péče. Výhody a nevýhody střídavé péče jsou dobře vidět v kazuistice č. 1. Boje za práva rodičů mohou také dle mého názoru mnohdy budit dojem, že zájem dítěte, který má být při rozvodu vždy prioritou, je zatlačen do pozadí.

- Pro udržení vztahu dítěte s rodičem je velice důležitý častý kontakt s rodičem, který s ním nebydlí, ideálně podle potřeb dítěte (nejčastěji otec).
- Nezbytné je i pokračování spolupráce rodičů na výchově dítěte i po rozvodu.
- Zachování pozitivního obrazu obou rodičů, to znamená žádné popouzení proti rodiči a snižování hodnot druhého rodiče – jak je tento jev poměrně častý, bohužel dokazují i kazuistiky, které jsou uvedeny v mé práci.
- Konstruktivní řešení sporů za pomoci mediace a rodinné terapie, namísto vleklých soudních sporů.

Rozvod je nepochybně psychickou zátěží pro všechny, kterých se dotýká. Výše uvedené zásady by mohly být návodem pro rodiče, jak chránit dítě před důsledky rozvodu, které by mohly ohrozit vývoj dítěte.

Z teoretické i praktické části této práce však vyplynulo, že ne vždy je vše ideální. Pak zde sehrává důležitou roli především OSPOD, konkrétně sociální pracovník tohoto orgánu. Je odborníkem, jehož hlavní úlohou je hájit zájmy a práva dítěte. K dosažení těchto bodů může využít řadu prostředků, které mu umožňuje zákon i odborná zařízení, která jsou zaměřena na problematiku rozvodu. Vede rodiče k dosažení dohody, v tomto ohledu se jako velmi žádoucí jeví mediace a rodinná terapie. Nelze však opomenout ani práci psychologů a psychiatrů.

V případě rozvodu by rodiče měli mít vždy na paměti větu prof. Matějčka a Doc. Dytrycha: *„Přestáváme být manželi, ale zůstáváme rodiči“*. Dítě potřebuje oba rodiče a rozvod na tom nic nemění. Případnými pokračujícími spory ohrožují vývoj svého dítěte. Důsledky rozvodu pro dítě mohou mít dopad v různých oblastech jeho života. Později může mít vliv i na jeho vlastní zakládanou rodinu.

SUMMARY

Vliv rozpadu rodiny na dítě a možnost

korekce z pohledu sociální práce

Influence of Family Break – up on a Child and a

Possibility Rectification the social Work Point of View

Lucie Zvelebilová

The family institute went through a lot of changes. The transformation of status of a woman became a key one – considering their position in a family and also society.

The society a little abandoned traditional conception of family form, and also became more tolerant towards divorce. Nowadays we can see more divorce than marriage. As regards divorce, considered as pathological, is concerned not only partners, but also their close vicinage. Probably the biggest issue is separating family with under-aged children and when parents are not able to deal with divorce with decency.

The family is involved in the socialization of the child, passes its experience and influences psychological development. Divorce can affect all of this, and represents a psychological stress which the child is hardly compares with itself.

Parenthood certainly does not end in divorce. To minimize the risk the consequences of divorce appears to be optimal when the parents are able to agree on child care and child contact with parents after divorce. It is important that children maintain sufficient contact with both parents and parents work together to continue raising their child. Settlement of disputes constructively and maintaining a positive image of their parents also help a child cope with the disintegration of families. To protect the interests of the child supervises the Authority of social and legal protection of children, who co-work with other professionals from area of divorce issues.

SEZNAM ZDROJŮ

1. Prameny:

- AMCR. 2001. In NOVÁK, Tomáš. *Manželské a rodinné poradenství*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1316-0.
- BACUS, Anne. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. 2. vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-862-7.
- BAKALÁŘ, Eduard. *Průvodce otcovstvím, aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-605-0.
- BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- ČERNÁ, Petra. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-11-4
- GARDNER, Richard. A. *The parental alienation syndrome: a guide for mental health and legal Professional*. 2.ed. Cresskill, N. J.: Creative Therapeutics, 1998. XX, XXVs. ISBN 0-933812-42-6
- GJURIČOVÁ, Šárka., KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2. vydání. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.
- HARGAŠOVÁ, Marta., NOVÁK, Tomáš. *Předmanželské poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1730-2.
- KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Praha: Portál 2005. ISBN 80-7367-045-3.
- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál 2009. ISBN 978-80-7367-646-9.
- KRŮZOVÁ, Vladimíra. *Rodinná mediace poskytovaná klientům OSPOD Třebíč*. Třebíč: Vivat Academia, 2010. ISBN 978-80-87385-04-3.
- LANGMEIER, Josef., KREJČIŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

LANGMEIER, Josef., MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1974. ISBN neuvedeno.

MATĚJČEK, Zdeněk., DYTRYCH, Zdeněk. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Jinočany: H&H, 1992. ISBN 80-85467-53-4

MATĚJČEK, Zdeněk., DYTRYCH, Zdeněk. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999. 17-26s. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Zdeněk., DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJČEK, Zdeněk., LANGMEIER, Josef. *Počátky duševního života*. Praha: Panorama 1986 In LANGMEIER, Josef., KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vydání. Praha: Grada, 2006. 119s. ISBN 80-247-1284-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 9s. ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: mýty a skutečnost*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.

NOVÁK, Tomáš. *Manželské a rodinné poradenství*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1316-0.

NOVÁK, Tomáš., PRŮCHOVÁ, Bohumila. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3.

PLAŇAVA, Ivo. *Po rozvodu*. Praha: Mona, 1986. ISBN neuvedeno

PLAŇAVA, Ivo. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-129-1

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

PLZÁK, Miroslav. *Manželská tonutí*. Praha: Motto, 2000. ISBN 80-7246-056-0.

SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.

TRNKA, Vojtěch. *Děti a rozvody: Studie o adaptovanosti dětí z rozvrácených rodin*. Praha: Avicenum, 1974. ISBN neuvedeno.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a Dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 210s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

WARSHAK, Richard A. *Revoluce v porozvodové péči*. Praha: Portál, 1996. 198s. ISBN 80-7178-089-8.

YABLONSKI, Lewis. *Otcové & synové*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-075-8.

2. Sekundární literatura:

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2

NOVOTNÁ, Věra., FEJT, Vladimír. *Sociálně právní ochrana dětí*. Praha: UJAK, 2009. ISBN 978-80-86723-77-8.

THOROVÁ, Kateřina. *Poruchy autistického spektra*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-091-7.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

3. Právní předpisy:

Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. o Úmluvě a právech dítěte

Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Novela zákona o rodině 91/1998 Sb.

4. Encyklopedie a slovníky:

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. 91s., 177s., 182s. 216s. ISBN 978-80-7367-368-0.

5. Internetové zdroje

AMCR: Asociace mediátorů České republiky [online]. c2011 [cit. 2011-06-28]. Co je to mediace. Dostupné z WWW: <<http://www.amcr.cz/co-je-to-mediace/>>.

ČSÚ: Český statistický úřad. Rozvody podle počtu nezletilých dětí z manželství [online]. 2010 [cit. 2011-06-28]. Statistická ročenka České republiky 2010. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/46002D8993/\\$File/0001100408.xls](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/46002D8993/$File/0001100408.xls)>

ČSÚ: Český statistický úřad. Sňatečnost [online]. 2010 [cit. 2011-06-28]. Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2009. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/8F0039EF64/\\$File/400710a2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/8F0039EF64/$File/400710a2.pdf)>.

DEMOGRAFIE.INFO: Demografický informační portál [online]. Neuvedeno [cit. 2011-06-28]. Historie. Dostupné z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_rozvodhistorie=>>.

GJURIČOVÁ, Šárka. Syndrom zavrženého rodiče?. In *Právo a rodina* [online]. 10/2005, č. 7, [cit. 2011-06-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.rodinnaterapie.cz/index.php?page=zavrzenyrodic>>.

HELCOM: Český helsinský výbor [online]. 2008 [cit. 2011-06-28]. Monitoring soudcovské praxe při rozhodování o výchovném prostředí dětí. Dostupné z WWW: <http://www.helcom.cz/download/Syndrom_odcizeneho_rodice/SOR_Kacka.ppt>.

MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2005 [cit. 2011-06-28]. Národní koncepce rodinné politiky. Dostupné z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2007 [cit. 2011-06-28]. Ministr Nečas nesouhlasí s návrhem na tzv. státní alimenty. Dostupné z WWW:
<<http://www.mpsv.cz/cs/4735>>.

MPSV: Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2009 [cit. 2011-06-28]. Porozvodové konflikty. Dostupné z WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7288/Porozvodove_konflikty.pdf>.

O'NEILL, Rebecca. *Experiments in living : The Fatherless family* [online]. London : Civitas, 2002 [cit. 2011-06-28]. Dostupné z WWW:
<<http://www.civitas.org.uk/pdf/Experiments.pdf>>.

PORTAL.JUSTICE: [online]. 2010 [cit. 2011-06-28]. Ročenky MSp. Dostupné z WWW:
<<http://portal.justice.cz/Justice2/soubor.aspx?id=85105>>

PROCHÁZKOVÁ, Jana. O ubohé Terezce a zlém soudci. *In Psychologie dnes* [online]. 2007, č. 9, [cit. 2011-06-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.portal.cz/casopisy/pd/archiv/o-ubohe-terezce-a-zlem-soudci/23176/>>.

6. Ostatní zdroje

ASOCIACE MEDIÁTORŮ ČR. Informační leták: Rodinná mediace. AMCR 2003

POLÁKOVÁ, Jitka; LIENAU, Marie. Měly by rozvodové soudy dávat přednost střídavé péči?. *In Psychologie dnes*. 2011, č. 3, s. 40-41. ISSN 1212-9607.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Kresba rodiny	75
Příloha č. 2 Vývoj rozvodovosti a sňatečnosti	76
Příloha č. 3 Odborná zařízení	77

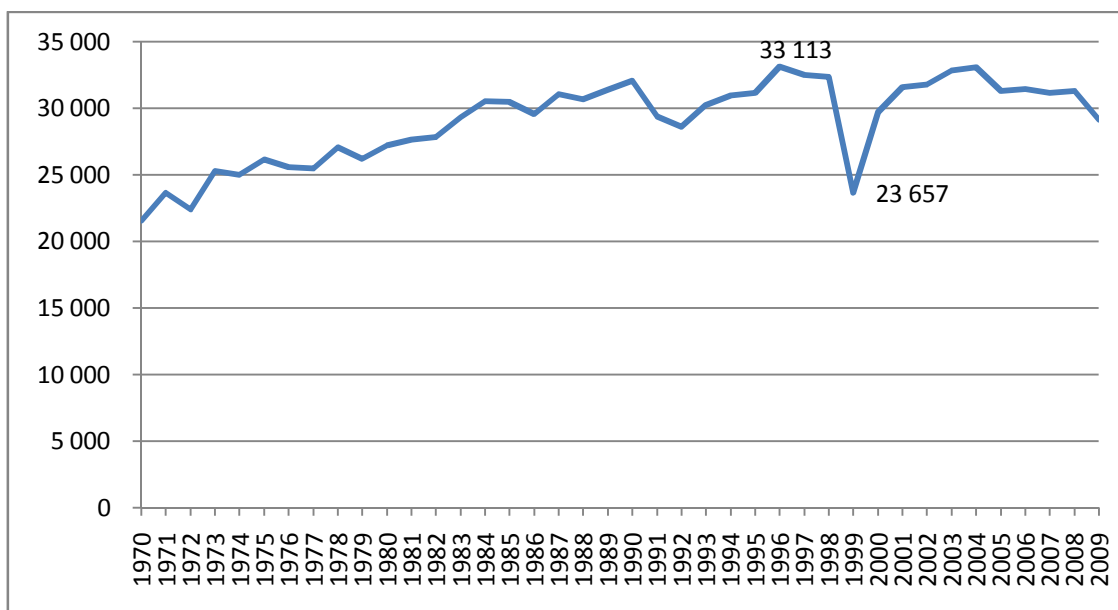
Příloha č. 1

Kresba rodiny sedmileté Lenky. Zleva se nachází přítel sestry, sestra, uprostřed otec s matkou a vedle nich druhá sestra a Lenka. Místo pravého jména otce použila jméno rodinného přítele.

Příloha č. 2

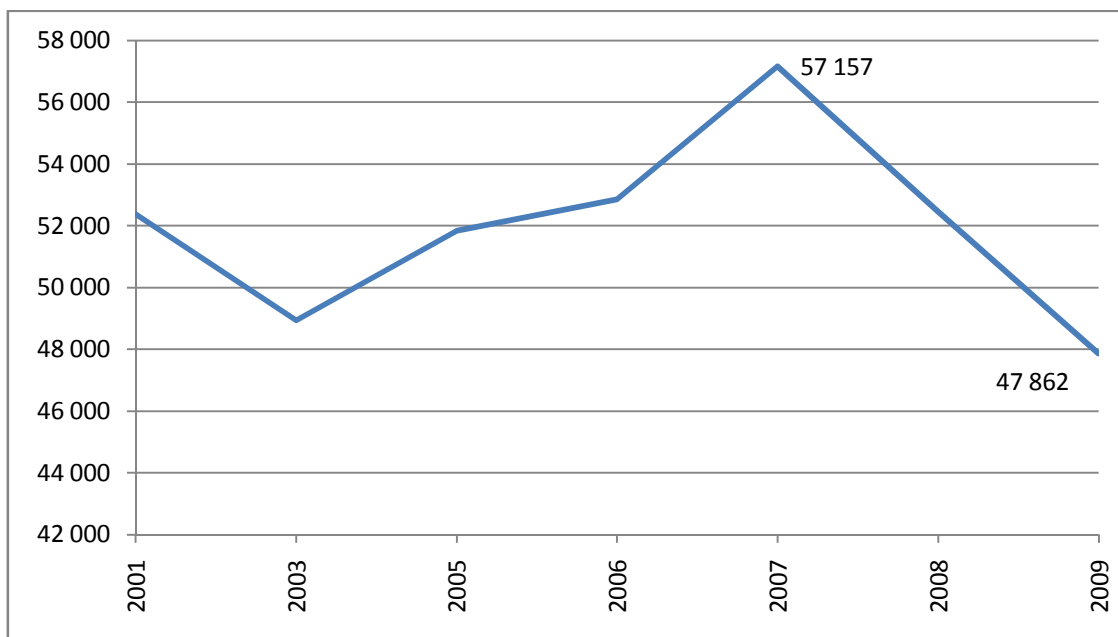
Vývoj rozvodovosti

Zdroj: ČSÚ (2010) – statistická ročenka 2010.

Pokles rozvodovosti v roce 1999 (23 657) způsobila novela zákona o rodině 91/1998 Sb., která přinesla podstatné změny v podmínkách uskutečnění rozvodu (zprůsnění podmínek rozvodu manželství s malými dětmi). Vyšší rozvodovost v roce 1996 (33 113) byla způsobena zveřejněním příprav na výše zmíněné novele (DEMOGRAFIE.INFO 2009).

Vývoj sňatečnosti

Zdroj: ČSÚ (2010) – Vývoj obyvatelstva v roce 2009

Příloha č. 3

Odborná zařízení:

Dům Tří přání

- Azylový dům Přemysla Pittra pro děti
Karlovarská 337/18,
161 00 Praha 6 – Ruzyně
Tel./fax: 235 302 698
- Ambulance
Čechova 27
170 00 Praha 7
Tel./fax: 233 931 310
www.dumtriprani.cz

RIAPS – Regionální institut psychiatrických a psychosociálních služeb

Chelčického 39,
130 00 Praha 3
Tel.: 222 586 768 (8-16 hod.), 222 582 151 (16-8 hod.)

Intervenční centrum pro osoby ohrožené domácím násilím

Šromova 861
198 00 Praha 14 – Černý Most
Tel./fax: 281 861 580 (Policie ČR) / 281 911 883 / 604 231 085

Mediace – Asociace mediátorů České republiky

K vodojemu 4
150 00 Praha 5
Tel./fax: 251 553 461
www.amcr.cz

Arcidiecézní charita - Projekt Magdala

Londýnská 44

120 00 Praha 2

Linka pomoci Magdala: 737 234 078 – Nonstop

Asociace manželských a rodinných poradců

V. Huga 4

150 00 Praha 5

www.amrp.cz – adresář rodinných poraden

Centrum krizové intervence

Ústavní 91

181 02 Praha 8

Tel.: 284 016 110

Centrum rodinné terapie - FN Motol

V Úvalu 84

150 06 Praha 5

Tel.: 224 433 475

Denní sanatorium Horní Palata

Centrum pro psychoterapii

U Nesypky 28, Praha 5

Tel.: 257 325 118, 257 322 366